

Бібліографія

Микола Шраг. Персія. Книгоспілка, Харків, тираж 4.000, 1926. ціна 50 коп.

На українському книжному ринкові досі бракувало таких брошур, що описували - б „як живуть люди по інших країнах“. Що було видано в цій царині перед революцією, не підходить сьогодні для українського робітника і селянина, не кажучи вже проте, що і в старі часи теж не багато з'явилося книжок в цій галузі. Тим то треба безумовно вітати „Книгоспілку“, що взялася здійснити цю гарну ідею і вже насправді її здійснює. Перед нами ціла серія цих книжечок; декотрі з них вже вийшли з друку, а інші знову тільки - що здані до друку, або готуються.

На жаль, наші сподівання не зовсім виправдались. Поперше незрозумілим видається, що ми одразу почали з Мароко, Персії, Хіни, Америки, Болгарії і т. д. Чи не краще було - б почати як - раз з Західної України (не Сх. Галичини тільки, як ми це бачимо в серії), з Карпатської України, Басарабії, Буковини, а потім вже перейти до країн таких, як Хіна з її велетенськими національними рухами, до Персії, Туреччини, Мароко і т. д. Правда, момент актуальності мусить відогравати чималу роль в нагайності видання, але чому справа визволення Західної України або Басарабії не має для людности УСРР першорядної ваги, а Мароко має? Повстання кабілів і всякі інші повстанчі рухи племен мароканських мусять бути цікаві для нас, бо становлять частину визвольних рухів поневолених народів. Але визвольний рух поневолених народів Басарабії, Буковини, Західної України інтересний для українських робітників і селян в першу чергу. Вже з цього видно, що „Книгоспілка“ не мала ніякого певного і добре розробленого плану, коли починала свою серію. Все сталося ніби випадком.

Далі ми, на жаль, побачимо огріхи і в самих тих брошурах. Їх загальний вигляд, їх виконання, розклад матеріалу, інтернаціональне освітлення зроблено так, що ці брошури ніби писались не з метою подати як - раз українському радянському читачеві малюнки суспільно політичних відносин по різних країнах, а так наче - б вони були обчислені на інтернаціонального читача. Такого читача рідко знайти, особливо серед селянських мас. Навпаки, конкретний живий читач живе тут, і коли ми даємо йому книжку, вона мусить чіпати його за живе і зв'язувати його самого з широкими світами інтернаціонального життя і цією зв'язаністю з світом виховувати в нім інтернаціоналіста. Це відношення, — уважливе, виховавче, — до читача повинне проходити червоною ниткою через цілу книжку. хай навіть в дрібницях, в нотатках, в особливих розділах. А цього ми в цій серії поки що не бачимо. Серія призначена не для українських робітників і селян, а взагалі для читача. Отже підхід до завдання був в ґрунті недбалий. Таке враження зостається після перечитання двох книжок з серії „як живуть люди по інших країнах“.

В брошурі про Персію ми одразу здивуємо цю недбайливість в самій техніці і всяких дрібницях виконання. Посамперед ми бачимо передмову, з описом — до речі цілком незрозумілим і не ясним — останніх подій в Персії. Після передмови йде вступ. Чи не можна було цю передмову прив'язати до останнього розділу, де саме говориться про відносини з СРСР? Саме там було - б на місці показати на ділі відношення до Персії „Болдвіно - Чемберленівської країни“ і протиставити цьому відношення до Персії Радянського Союзу. Коли - ж ні, то хай би вже ця передмова йшла „післясловом“, мовляв, не встигли вписати останніх подій в самий текст.

В конструкції брошури маємо й таку хибу: перший розділ названо „Історія Персії“, другий — „Де живуть перси“, а третій — „Хто живе в Персії“!

Чи не треба було - б почати брошурку з географічного опису, потім перейти на історію землі перської, а далі спинитись на тім, хто саме живе тепер в Персії, і схарактеризувати різні народи та їхні головні сфери господарчої діяльності? Політичний лад, господарство, шляхи, торгівля, політичні партії, класи і взагалі соціальна структура має завершитись описом сучасного становища в країні: боротьбою класів і імперіалістичним наїздом англійського капіталу. Відносини між колишньою Росією та Персією, та між СРСР та Персією, були - б висновком з усього. Крім того, треба

було-б згадати за відносини УСРР до Персії, торговельні то-що, вказавши, що Україна може довозити з Персії і вивозити до Персії. Таким чином Персія для читача не була-б цілком „країною за дев'ять морей і тридцять земель“, а щось зовсім близьке і реальне.

Проте на загал матеріял в брошурі досить багатий. Коли-б він був краще пов'язаний, брошура мала-б далеко кращий вигляд. Маса дрібних інформацій, що принабирав автор далеко не дає такої повної і ясної картини сучасної Персії, як можна цього сподіватися, читаючи з міст. Крім того, підрозділи уміщено збоку, немов в підручнику, чого не повинно бути, коли ми не хочемо знищити саме значіння підрозділів, бо з боку причеплений підрозділ не впадає в вічі, і тому не має ніякого сенсу. Додати треба, що, замість бути популярною, брошура тяжка для читання, тяжка навіть людині, що має звичку читати, а для селянина вона зовсім не під силу.

На жаль, і мова важка сама по собі, і скорше протоколярна, ніж публіцистична, але навіть не виправлена від редакції. Очевидно, товариш Радиш не потрудився навіть прочитати самої брошури перед тим, як пускати її в друк. Без сумніву, брошура вийшла зовсім не зредагована і чимало авторських дрібних описок, які зрештою, немінучі, редакція неохайно пустила в друк на вітху читачам.

Щоб не бути голословним, наводимо такі квіти: „Брошуру цю вже було закінчено складанням“... „Болдвіно - Чемберленівська країна“ (має бути Англія)... „вона перед усім намовила спробувати повернутися до влади колишнього шаха, що він викинутий з країни революційним повстанням народу, тинявся десь по шинках Франції“. Це неохайна безграмотність. Або: „Аби викликати заколоти та посіяти недовіря до сталості уряду закордонном“... Це все на першій сторінці. Далі: „селянство гнічене“..., великі держави взято спочатку в знаках наведення, перед словом Росія скрізь стоїть літера к., що має означати колишню Росію. Це в дійсності прикро вражає зір і змушує щоразу спотикатися і пригадувати, що то воно має значити. Замість „та инше“, вживається „та т. и.“. Або: „в інших країнах знов поневолене населення замагається за визволенням з успіхом“ (!) „До тих країн, що звільняються з-під гніту та від визиску чужинців, належить і сусідня з нашими Радянськими Республіками Персія“... „Розкажемо, що за країна — ця Персія, як вона виникла, як її хотіли колонити — (це країну?) закордонні капіталісти, як вона звільняється від їхнього панування“... (4 сторінка). Або знову на 12 стр.: „Різні племена складаються в свій черк з багатьох родів“... „Дбають про те, щоб вона знесиліла“. Знову оте — „так-би мовити“... „Безмежно захоплена віра в що небудь“ (13 стор.)! Скрізь — „в цей спосіб“... А ось речення: „Темні маси населення ще вірять в своїх попів (?) і попіство перське, особливо нижчі його шари, користуються повагою в масах темного люду“ (14 стор.). „Цінні викопня“ (23 стор.) (поклади вугілля, — чи-що?). „Здобувна промисловість“... На стор. 25 поставлено три протинки без потреби і цим сплутано зміст. На 26 бракує знову протинок. „Квола торгівля (замість кваліть торгівлі) зле відбилась на грошовій стані країни“... „Почали намагатися втратити до цієї компанії (39 стор.). „Підбор суддів“ (38 стор.) в розумінні добір, а не фальшування. „Він не зважувався тому, бо боявся“... (41). Або: „Вітаємо в це свято проголошення конституції всіх друзів свободи“... (43 стор.), а багато є таких висловів, як „в країнах, населення яких їх люто ненавидить“... „Зрештою брошура, хоча багата на матеріял, не досить добре і не ясно змальовує відносини класів і зовсім слабо малює перспективи майбутнього розвитку країни та наше відношення до сучасного уряду, який то „визвольно-проводить боротьбу“, то — „реакційний“. На сторінці 45 сказано, що кінець кінцем „сучасний уряд нічого і нікого не визволив“ і що „феодалізм зістався“ в усій красі... А тому-ж то і виходить, що сучасний ліберальний режим зовсім не є ніякий ліберальний. В усякому разі не збагнути що діється в даний момент в Персії, крім одного, що перси „люто“ ненавидять „Болдвіно - Чемберленівську країну“... „Добре, що в брошурі є чимало малюнків, мапа, але зле, що вгорі і долі на кожній сторінці повисли жалібні чорні смуги, що зовсім не свідчить за смак. Ціна дорога на яких 300%.

Г. С.

Ю. Платонов. Америка. (Сполучені Штати Північної Америки). Популярний нарис... Книгоспілка. 1926. Харків. Тираж 4.000. Стор. 88. Ціна 80 коп.

Як і брошура про Персію, ця книжечка також належить до популярної серії, що має познайомити українського робітника і селянина з чужими країнами.

В порівнянні з брошурою т. Шрага книжка Платонова вигідно відзначається своєю гарною українською мовою. Стиль мови жвавий, публіцистичний, автор з надзвичайною легкістю скаче по цілій Америці, говорить за історію, накидає малюнок країни і відносин в ній. А проте, ця книжка також не відповідає вимогам популярного нарису. Книжка про Америку написана в цілком протилежному дусі, як Персія. Вона написана так, як це пишуть в великих столичних газетах фейлетони для мешканця столиці. Подекуди стиль переходить в дійсно-популярний, а здебільшого він є замахом на популярність. Іронізування і відливий опис всяких витребеньок американського капіталу, „шипильки“, що ними автор обдарував дядьку Сема, зовсім не видаються читачеві такими дошкульними. Справді, більше половини (60%) фермерів мають землю у повну власність (по 20 — 70 і більше десятин), решта має 12 — 20 десятин на господарство, а 40% фермерів живе в боргах, але має трактори, машини, авта. Трудно, щоб наш селянин повірив у бідність цих фермерів, хоч автор просто зробив їх зовсім бідарями.

Поділ на кваліфікованих і некваліфікованих робітників вірний, але невже-ж такі всі кваліфіковані стоять матеріально добре, а решта зовсім зле? Та це ж в ґрунті річ неправда: в Америці кваліфікацію найлегше набути. Подивіться тільки на середнього американського робітника і спитайте його, що він робив і де: він вам скаже, в копальнях Пенсильванії, на фармах Мідлвест, в Детройті у Форда, в Сипіяр, Канада і т. д. Він був і ткачем, і металістом, і гірняком, і наймитом у фермера, і блукав без роботи. А заробляв він по 2, 5, 10, 15 доларів на день, як де трапилося... Інша річ, що в Америці є аристократія робітнича, але-ж у всіх високо розвинених капіталістичних країнах вона є, і дотого зовсім не в найвище кваліфікованих верствах пролетаріату... В тім і річ, що модерна індустрія, не зважаючи на високу техніку і великі вимоги до робітника, не вимагає від нього високої кваліфікації, але освіти, уміння скоро пристосуватись і скаженої витривалості. На автомобільній фабриці Форда в Детройті робітники часом цілі роки роблять одну найменшу частинку машини і самі обертаються в додаток до машини, стають жертвою найдосконалішої експлуатації. Український робітник, що працював слюсарем, часто видається американцям великим знавцем, бо... він має поняття про те, як робиться різні частини, часто з успіхом міняє десять цехів і після кількох тижнів тямить всі складності процесу, що з американцем буває рідко. З другого боку, американський металіст в Європі опинився би в злидненному стані: він не знає, як зробити гвинт, хоч працював кілька років десь на фабриці Мак-Кормика. Здається, було-б краще, якби автор змалював умови життя робітника і сказав, що він заробляє, а що має з того і підкреслив, що становище робітника, не зважаючи на високий матеріальний рівень, є хитке, постійно загрожене і зовсім не забезпечене, а боротьба класів, яка поки-що ведеться розпорошено, час від часу вибухає в Америці з непереможною силою, обертаючись у справжній баталії, де, з одного боку, стають озброєні рушницями робітники, а з другого, — наймити і детективи компанії. Один такий малюнок одразу переносить нас в атмосферу завзятої класової війни, яка насправді невпинно точиться в країні „Жовтого диявола“. Тоді-б і у нас лишалася певність, що ця війна в майбутньому розгорнеться в Америцянський Жовтень, до якого людськість готує самий об'єктивний хід розвою американської економіки. А найважливіше було-б сказати, що при сучасному стані американської техніки і концентрації капіталу революція є питанням сили: організована сила пролетарської комуністичної партії може відіграти роль організатора і керівника пролетарської революції, яка сама стає питанням сприятливої хвилини.

Дотого нам здається, що найкраще було-б усю критику американського ладу зберегти для одного розділу, усунувши постійне іронізування, що обертає популярну брошуру в гарний фейлетон, але зменшує її серйозність, заважає впізнати дійсність (бо ж іронія ясна в знайомім оточенні). Більше треба було-б присвятити уваги питанню єдиного фронту отих заборжених фермерів з робітниками. Національна „справа“ краще би виглядала, коли-б її назвати расова ворожнеча, бо національної справи в Америці немає. Антисемітизм треба-б означити точно, а не порожньою фразою. Виходить, ніби в Америці є єврейські погроми і межі осілости, а тим часом цього немає, і євреї без спеціальних обмежень мають право в'їзду і виїзду, набувати громадянство нарівні з іншими расами. Не можна валити на Америку всі лиха тільки тому, що вона буржуазна і технічно високо розвинена; краще указати, в чім особливість різних негативних явищ. Коли-б автор намалював картину майбутнього бунту, де скликаються віча пролетарів і фермерів, на котрі вони приїдуть сотками на власних автах, то це було-б ближче до американської дійсності.

Поминаючи всі згадані хиби, треба одначе сказати, що ця брошура читається легко, виклад плавкий, мова, коли і не дуже популярна, то для середнього читача приемле, в тексті маса малюнків. Тільки подекуди трапляються речі, про які треба згадати. В передмові від автора говориться таке: „відомостів про цю цікаву капіталістичну країну бракує в широких колах нашого громадянства“... На 9 стор. одразу півдесятка помилок (бракує протинок). Скрізь чомусь „Сполучені Штати Північної Америки“. По українському це називається „Злучені Держави Америки“ (або сполучені) бо „північної“ — це ж коментар. А чому штати? Хиба за російською мовою з німецького штат? По англійському - ж це також не буде штати. Скрізь „зараз“ в значінні нині, а не в значінні найближчого майбутнього, як має бути. „Пайка“ американського сходу, замість — частина. Скрізь прикметники від власних імен з великої літери: невже - ж — харківські вулиці, або харківська людність теж має писатися з великої літери? „Уол-Стріт“ ужито замість Вол-Стрит. Знову... представники великої промисловости, що вони є урядом... Скрізь: ловко, замість зручно. Англійські Домініони, замість британські домінії. Наприкінці додано „до програму Комінтерна“, про міжнародне становище, — текст забитий черговими цифрами. Це — повний брак смаку. Цифри мають рацію в офіційних актах Комінтерну, бо то таки програма, але в популярній брошурі говорити за міжнародне становище, ставлячи скрізь один, два, аж до 44... — смішно. Натомість треба було - б написати підтитли, як у цій частині, так і в цілій тексті. Тут брошура про Персію корисно відрізняється від „Америки“.

Нарешті, нам видається було-б багато краще, якби замість „до програму“ автор написав хоч п'ять сторінок про життя півтора мільйонів українців в Америці, коли - ж не автор, котрий мабуть не має поняття про це, то редакція повинна була - б подбати, бо український читач з більшою цікавістю прочитав би цю книжку, коли - б побачив в ній малюнок хоч би Українського Робітничого Дому в Нью Йорку, де тепер часто американська ньюйоркська компартія відбуває мітинги. Автор навіть не згадав за українських емігрантів в Америці, хоч перелічив всі держави, не забув 60 тис. хінців, та 110 тис. японців.

Таке недбалство з боку редакції популярної серії, така неувважливість до інтересів українського робітничого читача абсолютно неприпустима, і просто дивно, що такі речі як - раз Книгоспілка дозволила в своїх виданнях. Наколи-б цю брошуру писав американський комуніст, то будь він американець зроду, він згадав би за українську робітничу еміграцію в Америці, знаючи, що сама брошура призначена для українського робітника в Радянській Україні.

Г. С.

Проф. И. Ф. Шерр. Учение о торговле. Под общей редакцией и с предисловием Спектатора (М. И. Нахимсона). Перевод с последнего 5-го немецкого издания под редакцией С. И. Цедербаума. Стр. XX + 546. Изд. „Экономическая Жизнь“. Москва 1925.

Книгу Шерра дуже рекламовано, видання ждано нетерпляче і значна частина високого як на економічну роботу тиражу — (10.000 примірників) розійшлася за попередньою передплатою. Як і слід було сподіватися — чому, ми скажемо далі — хутко настало охолодження, і ті переважно практики, які огульно вихваляли Шерра, що мав відкрити „Сезам“ комерційних операцій, почали так само огульно ганити книгу визначного німецького торговельзнавця. Ось чому ми вважаємо, що добре буде саме тепер, коли в широких колах торгових практиків і учнів про об'єктивне відношення до роботи проф. Йоганна Фридриха Шерра не може бути й мови, подати об'єктивну оцінку цій роботі. Спробуємо відокремити цінне для теорії й практики від численних плевел, накреслити межі, в яких цю книжку можна уживати й використовувати.

Ми не будемо в рецензії говорити за економічний світогляд Шерра, він не цікавий, бо еkleктичний. Більше того, в своїм еkleктизмі Шерр не сполучає нових цінних доктрин. В своїм, справді первобутнім, перемішанні ідей ціни, вартости, попиту й подання Шерр вертає читача до французької суб'єктивної школи початку XIX віку (Ж. Б. Се).

Так само, як і теоретично-економічні погляди, не цікаве означення торгівлі, яке дає Шерр і яке становить у нього вихідний пункт для дальших міркувань. Шерр правильно поділяє існуючі в літературі означення поняття торгівлі на три групи: 1 група — розглядає торгівлю з суто приватно-господарської точки зору, особливо підкреслюючи прагнення до прибутку (Матайя, Лексіс, Зендорфер), або не підкреслюючи

особливо прагнення до прибутку (Гольдшмідт, Рошер). Друга група. „Разом з приватно-господарською стороною вказується на народньо-господарську сторону торгівлі“ (Гаусгофер, Бюхер) і, нарешті, третя група означень „подає тільки функції, але не суть торгівлі“ (Ван-дер-Боргт; ст. 86 — 7). Автор, критикуючи першу групу означень, вказує, що „прагнення до прибутку й зарібку зовсім не є характерна ознака торгівлі, а є властиве всім господарським і навіть науковим професіям. Тому ми повинні виключити прагнення до прибутку з нашого поняття торгівлі“ (ст. 81). Шерр, приєднуючись до другої групи, визначає поняття торгівлі таким чином: „Торговля є виміна продуктів між окремими членами світового господарства, організована за законами господарської доцільності. Вона (виміна) здійснюється через переміщення власності (купівля та продаж), переміну місця (транспорт) і утворення запасів (склади) продуктів, вироблених на задоволення чужих потреб. Запаси і потреби зустрічаються на світовому ринку в формі подання й попиту, які утворюють ціни. Тому торговець, як орган світової торгівлі, бере участь в утворенні цін. Оскільки в поданні він вводить на ринок також і майбутні запаси, а в попиті — майбутню потребу, постає спекуляція. Він зважає майбутні можливості розвитку світового ринку, щоб-то використовує кон'юнктуру (ст. 68). Отже „торговлю організовано за законами (!? І. Б.) господарської доцільності“, щоб-то торгівля, як видко з усього означення Шерра, скерована з а в ж д и на добро народнього господарства. Яким-же чином торговець, якому імпульс до діяльності дає прибуток (адже-ж цього не заперечує сам Шерр), діє завжди на добро народньо-господарського цілого? „Продуцент і споживач користується з послуг купця тільки доти, доки посередництво останнього забезпечує дешевшу і економнішу товаровиміну (ст. 96). В цім велико допомагає продуцентові й споживачеві конкуренція, яка „дбає (!? І. Б.) за те, щоб одержаний при індивідуальному змаганні до прибутку господарський ефект пішов на загальне добро“ (ст. 98 — 9). В результаті „кожний торговий посередник... може утриматися на своїм становищі і зберегти свій зарібок, тільки виконуючи корисні й конче потрібні функції в процесі товарообороту, іншими словами — підпорядкуванням своєї торгової діяльності народньо-господарським інтересам... (ст. 104) ... Більше того: розмір його прибутку залежить від міри тої користі, яку він чинить своєю участю в торгівлі всьому суспільству“ (ст. 110).

Отже маємо цілковиту гармонію приватно-господарських і народньо-господарських інтересів! А втім, Шерр робить застереження, кажучи, що „це можливо при умові (тільки! І. Б.) коли підприємцеві не пощастить збутися конкурентів“ (ст. 99), щоб-то тільки тоді, коли нема угоди між торговцями. Ну, а коли найхарактернішою ознакою сучасної фази в розвитку світового господарства є організація подання? „Перше, в добі конкуренції — справедливо зауважує Роберт Ліфман („Картели и тресты“) — всі підприємці, всі взагалі господарські діячі, що виносили продукт на ринок, змагалися проміж себе за покупця, а тепер на місце цієї боротьби за покупців стає боротьба проти покупців“. І ця сила організованого подання найбільше зросла протягом і після світової війни, коли, замість давнішої товарної перепродукції, товарний голод зробився звичайним явищем. Організація подання зміцнилася в наслідок боротьби покупців за товар.

Таким чином, те, що Шерр вважає за виняток з „закону“ конкуренції, є правом, що касує як цей закон, так, здається, і „напередумовлену гармонію“ (тут цілком підходить цей термін філософської школи XVIII віку Лейбніца-Вольфа) приватно-і народньо-господарських інтересів. Аж не віриться, що останнє видання книги, з якого зроблений російський переклад, вийшло 1923 року.

Значить, зисковність підприємства (приватно-господарський інтерес) далеко не накривається з його народньо-господарським значінням. І навіть, навпаки, часто протилежна. Високої зисковності часто досягається високими цінами, при навмисному скороченні подання, щоб-то при скороченні обмислення народнього господарства і підвищенні вартости торгового посередництва для останнього.

І коли Шерр, визнаючи часто неминуче в житті протиривенство народньо-господарських і приватно-господарських інтересів, намагається протиставити економічному буттю „ідеальне поняття торгівлі“, в дусі німецького економіста Шенберга, то, як справедливо каже німецький критик Шерра, він або відкидається від реальних економічних стосунків, яких аналіз — об'єкт економічної науки, або створює цілком беззмістовне поняття (Fritz Terhalle. „Privatwirtschaftslehre“ — Handwörterbuch der Staatswissenschaften, vierte Auflage. S. 1103).

Ось чому для з'ясування цього протиривенства інтересів конче треба впровадити приватно-господарський мотив в поняття торгівлі. Остання визначається, у згоді з першою групою означень, яку критикує Шерр, як форма переміщення продуктів

і т. д. в умовах капіталістичного господарства, коли метою кожної діяльності є здобуття прибутку.

В певних умовах, яких аналізу Шерр віддає досить, навіть забагато уваги, приватно-господарський інтерес накривається з народньо-господарським благом; в інших умовах, настає противенство між ними. Але суть науки про економіку й організацію підприємства від того не змінюється. Вона залишається в умовах капіталістичного господарства наукою про те, як добувати прибуток. В результаті наука про те, як утворювати прибуток, в умовах капіталістичного господарства, не тільки входить в науку про підприємство, як думає Шерр, але й ідентична з нею.

Зовсім інше питання, що методи добування прибутку, в умовах капіталістичного господарства, вимагають раціоналізації підприємства, що раціоналізація через те становить важливу частину науки про підприємство. Тому раціоналізаторська частина науки про підприємства зберігає своє значіння для всієї організації суспільства, включаючи соціалістичну. Це — логічна частина науки про підприємство, відмінна від історичної частини, зумовленої міновим господарством.

Шерр зупиняється саме на цій другій частині, що вивчає історично-зумовлену економіку підприємства і загальну організацію торгівлі. В цій частині, головній у книзі, Шерр, незалежно від своїх теоретичних поглядів, змістовний і корисний, не тільки як джерело пізнання економіки підприємства мінового господарства заходу, але й економіки наших підприємств, які, правда, живуть в господарстві зовсім іншої соціально-економічної природи, але все таки в міновому господарстві.

Переходячи до економіки підприємства, автор поділяє виклад на два відділи: „торгова діяльність під переважним впливом власного світу“ і „торгова діяльність під впливом зовнішнього світу, особливо тенденції розвою продукції, споживання, торгівлі і шляхів сполучення“. Звичайно, такий поділ навряд чи можливий. Трудно розглядати економіку підприємства поза переважним впливом зовнішнього світу, на який правдою підприємство. Це дуже нагадує метафізичну „річ у собі“. І справді, моменти, що їх розглядає автор в цій частині перебувають дуже великою мірою „під переважним впливом зовнішнього світу“. Досить назвати: „Невигоди перерви і нерегулярність збуту“, „Спекулятивні моменти при закупівлях“, межі збільшення обороту“ і т. п.

Проте, не вважаючи на штучний і може навіть ненауковий характер такого розмежування, аналіз торгової діяльності в двох названих відділах повна надзвичайного інтересу. Тут, з суто-німецькою сумлінністю, повно й систематично обговорені всі сторони торгового життя підприємства: учіння про дешеву купівлю і дорогий продаж, вплив розміру й часу обороту на торгову діяльність, торгові видатки, безпосередня закупівля й продаж і їх критика, дрібне й велике підприємство, торгова конкуренція, коаліція, спекуляція, кон'юнктура і т. п.

Спеціальний відділ, присвячений капіталістичним коаліціям, головню Германії в часі війни й після війни і спробам соціалізації в Германії, автор вмістив в книгу, де він намагається дати загальну науку про торгівлю, а не тільки про торгівлю окремого підприємства. Російська редакція влучно відзначила характер книги, переклавши її німецький заголовок „Handelsbetriebslehre“ не як науку про керування торговим підприємством, чого вимагала точність перекладу, а як „учение о торговле“ згідно з обсягом розгляданого матеріалу. Відділ цей невдачний. По-перше книга тратить виразність свого об'єкту, бо автор мусить зупинитися і на організації й регулюванні промисловости, а не тільки торгівлі. По-друге виклад досить блідий, особливо як порівняти з роботою Роберта Ліфмана „Картели й трести“, що недавно з'явилася в російському перекладі.

Нарешті, радянському читачеві навряд чи цікавий буде виклад націоналізації зовнішньої торгівлі СРСР і організації радянсько-германської імпортної і експортної торгівлі (зокрема з Германією), бо це багато краще з'ясовано в російських виданнях, хоч-би в „Енциклопедии русского экспорта“. Наприкінці книжки автор залишає читачеві, як він висловлюється, „заповіт“. Розглянувши три господарські системи: індивідуалізм (капіталізм), соціалізм (комунізм), солідаризм (асоціація або кооперація), автор заявляє, що він є прихильник останньої. „Солідаризм прагне, забезпечивши всі справедливі (!? І. Б.) особисті інтереси, до спільної чинности, до кооперації... Ідея кооперації є ніщо інше, як принципи солідарности, в його пристосуванні до певного соціального кола людей, об'єднаних в кооператив“ (ст. 543). Таким чином автор є прихильник німецької школи (одним із провідників останньої є відомий французький економіст і кооператор Шарль Жід), яка вбачає в споживчій кооперації, при збереженні інституту приватної власности, розв'язання

всіх соціально-економічних противенств. Коментарії для нашого читача, думаємо зайві.

Такі численні теоретичні хиби книги Шерро. Такі й позитивні її риси при розгляді торгової діяльності окремого підприємства. Великою стійністю книги є надзвичайна ясність і легкість викладу. Але разом з тим виклад хибє на багатомовність і повторення.

Російський переклад гарний, хоч слід було-б не так по-рабському триматися німецького оригіналу. Занадто відчувається, коли читаєш, що це — переклад. Тим часом добрий переклад не повинен бути органічно чужий мові, якою роботу перекладено. Видано книгу, як і всі видання „библиотеки коммерческих знаний“, дуже гарно.

І. Бак.

„Об'єднання“. Відень. I збірник. 96 сторінок¹⁾.

Під таким наголовком з'явився в Відні неперіодичний збірник статей на „теми політичні, економічні й культурні“. В збірнику є коло десятка статей; в передмові редакція повідомляє своїх читачів, що „Об'єднання“ є тільки продовження „Українського Скитальця“, органу західно-української військової еміграції, що віднині перестав існувати.

Що являє собою збірник? Які нові думки подає він? Хто його видає?

В коротенькій передмові автори видавці поспереду констатують, що збірник не означає розриву з традиціями його попередника „Українського Скитальця“, навпаки збірник хоче бути надалі виразником національно-політичних змагань бойових сил Західної України. Тим робом він ніби зазначає спільність свою з минулим галицької армії та її завданнями, тоб-то його гасло — визволення Західної України.

Але західно-українська еміграція має серед своїх традицій також спільність з армією Денікіна і боротьбу з Червоною Армією? Приходить питання, чи зазначає редакція своїм завданням також контр-революційну традицію галицької армії? Відповідь на це питання, що правда, в досить нерішучій формі, находимо далі в передмові: „Об'єднання“ ставить одним з своїх завдань знайомство з відносинами на Радянській Україні й нав'язання перерваних війною і революцією зв'язків — ідейних, політичних і культурних — з головним плем'ям нашого народу“. „Уважаючи невідкличним постулатом визвольної боротьби здійснення державного права на західно-українських землях“ автори не „узалежнюють свою мету „національне державне об'єднання українського народу“ від форми державного ладу України“.

Дуже обережно, намагаючись ґрунт і перебираючись через словесні форми думки, автори зрештою приходять в своїй передмові до висновку, що в цім „історичнім моменті“ уважають своєю метою здійснення національно-політичної єдності всього українського народу в об'єднаній українській державі працюючих мас“.

Перші дві статті з політичного боку не являють собою чогось виразного, крім двох моментів: стаття д-ра О. Грицай закликає „вирити в себе, в свою правду і в свій меч!“ і тим ніби піддає духу і одваги своїм читачам: щоб не губили надії, не спускались на дно, як традиційний „кум“. І. О. Бочковський в статті „До соціології українського питання“ абстрактною мовою вишукує причини кволости українського націоналізму і закликає „збільшувати напруження своєї волі до самотності“, тоб-то він говорить приблизно те саме, що д-р. Грицай, тільки іншою мовою: один яскраво публіцистично, а другий сухо науково. Але жадний з цих авторів не підходить до певних проблем сучасності — ні конкретно, ні детально, ні політично, ні соціально! Проте коли зважити на традицію авторів і редакторів, на їхню попередню діяльність, що цілком переходила під прапорами націоналістичної боротьби, то не можна не признати ці статті на місці. Вони є той ґрунт, з якого хочє пустити нові, — а може і старі, тільки наново причепурені, парості український і західно-український націоналізм.

Але нам цікаво також довідатись, як дивиться редакція на сучасність. Що маємо до діла з націоналістами, в цім немає сумніву, бо-ж самі автори в передмові заявляють, що вони йдуть від „традицій“ мандрівного українського націоналізму, що сьогодні став просто босяком. Але сумнівно і поки що неясно, наскільки цей

¹⁾ Цю рецензію надіслано ще в початку 1925 року, але через копський зв'язок з закордоном вона до редакції попала аж цього року.

Вважаючи, що в основі рецензовані „факти“ не змінилися і не втратили за цей час своєї актуальності, редакція містить її в тому вигляді, як одержала. Ред.

збоякований націоналізм,— націоналізм, що продав батьківщину, її боронячи, що служив ворогові, з ним воюючи, що валив свою державу, її будуючи, руйнував свою культуру, її творячи, наскільки цей націоналізм після гіркого і кривавого досвіду зумів розібратись в проблемах сучасності і віднайти провідну нитку, що виводить спантеличену людину з лабіринту до світла?

Відповідь на це питання ми знаходимо в великій статті В. Т-ого: „Криза демократії та парламентаризму“. Автор твердить, що криза парламентаризму почалась не з війною і не через війну, а далеко раніше і роз'ятрилась надто по війні і то не з причини війни, а з причини внутрішнього розкладу буржуазного політичного суспільного укладу. В гарній аналізі автор простежує розвій економічних відносин і показує, як на їхнім тлі повстала сучасна нам буржуазна парламентарна система. Держава для автора — це зброя буржуазії для панування над масами, а парламент тільки один з механізмів буржуазної держави.

Під впливом росту політичної свідомості пролетаріату в наслідок атак робітництва на політичні позиції буржуазії і на парламент, в результаті довгої боротьби страйками, пролетаріат здобуває загальне виборче право. І що-ж? Могло здаватися, говорять далі автор, що „формальна демократія перемінилася в дійсну мереторичну, що капіталістична буржуазна держава стане державою трудових мас. Та не так сталося!“ Буржуазія своїми засобами, пресою, господарчим впливом, фінансами створила посередні політичні гуртування, які поставила собі на службу: „Буржуазія має в своїх руках цілий державний апарат, всю економічну владу і колосальні фінансові засоби, отже може й демократію заирити у свої шори“. Не зважаючи на свою більшість, пролетарські і трудящі маси зістались по-за межами парламентського представництва. Не тільки демократія в сугі, але і з форми луснула, а властиво ніколи і не існувала. Парламент не відповідав дійсним інтересам більшості, їх не представляв. Парламентаризм, що міг тільки працювати при пануванні системи більшості, під час війни зміцнився. Автор заперечує формулу, що парламентаризм розклався за час війни; ні, він зміцнився, бо парламентська машина ніколи так справно не працювала, як за війни: ухвалювала всі бюджети, приймала закони без суперечок і не впадала в паралізу безсилля. Правда, виборів до парламентів не було, демократія не мала найменшого впливу на його роботу, генерали командували парламентом, але він таки працював. Інакше після війни: чисельність партій, розбіжність групових інтересів зробила з нього паралізований організм, не здатний виконувати своїх функцій. Одно слово: Демократія і парламентаризм були дуже добрим засобом, щоб обмежити самоволю пануючих класів і злагодити визиск, занести і законно зафіксувати „поправу становища мас“, щоб державі накинути свій догляд, розширити її функції та завдання, однак вони „показалися недостаточними“, щоб довести боротьбу трудових мас до її логічного кінця...“ А нині що бачимо? Особливі повновласті, диктатуру фашизму, одвертий або замаскований абсолютизм. Парламентаризму немає. Концепція соціал-демократії вжити парламент, як зброю для досягнення мети, провалилась. Російські більшовики рішили це питання в дусі другої альтернативи. Числячись з тим фактом, що пролетаріат творить меншість населення, вони зрозуміли, що формальний демократизм не надається до задержання влади в руках пролетаріату і тому зірвали з демократією та парламентаризмом. На місце демократії і парламенту завели систему радянську, яка забезпечує політичну владу селянству та робітництву, а буржуазію позбавляє всяких політичних прав“.

Далі автор наводить слова Леніна що до демократії. Демократії та парламентаризму немає в Росії, але немає і на заході, де панують маскований абсолютизм, фашизм і проста воєнна диктатура! „Диктатура пролетаріату на Україні є могутнім двигуном національно-політичних змагань українського народу“ (наводить приклад відношення Польщі, Румунії і Чехословаччини до українського народу), бо вона нищить гегемонію буржуазії над українським народом. „А всяка система, яка нищить гегемонію буржуазії на українських землях, промощує шлях свободному національно-політичному розвитку українського народу“.

Ця стаття є ніби теоретичним підмурком редакції збірника: парламентаризм зогнив, радянська система немінуча, радянська система бажана, бо вона нищить диктатуру буржуазії і визволяє український нарід!

Інші статі є варіацією основного постулату: оцінка відносин в Польщі, на Радянській Україні, порушення різних політичних питань в зв'язку з політичною орієнтацією і шукання шляхів організації громадської західно-української думки то-що.

Стата Івана Косака оцінює в досить гострій негативній формі попередні відносини і зміни орієнтацій галицької інтелігенції, критикує традиційний галицький

постулат, „аби своя держава, а там розберемось“, і приходять до висновку: Відірвання Західньої України від Польщі і злука її з Великою Україною.

Р. П.-ий в статті „До санації внутрішніх відносин на Західній Україні“, говорить, що „суспільність наша на всіх західно-українських землях повинна керуватись найвищим нашим ідеалом — національно політичної єдності всього українського народу. Здійснення цього ідеалу — за всяку ціну — диктується як раз фактом існування між нами численних розбіжних політичних концепцій та орієнтацій, диктується в кінці нашим положенням під Польщею“. Проте автор не вдоволений теперішнім станом революційної акції в краю — „роздрібнення, хаос, упадок“. Порятунком — консолідація всього суспільства під прапором одної ідеї: Об'єднання з Україною „незалежно від державних форм“. Цей приспів „незалежно від державних форм“, означає, що, мовляв, чи радянська Україна, чи якась інша, все одно — „об'єднання“. Цей приспів не новина в західно-українській суспільності. Не раз ми чули також від Панейка про об'єднання Галичини з Східно-Європейськими Штатами, незалежно від форм. Та недавно, коли Панейко дістався до „Діла“, він несподівано виявив, що під „незалежними формами“ він як-раз розуміє зовсім певні, а саме монархістичні форми. Така вже гнучка ця форма. Воно, звичайно, похвально для націоналіста говорити, що польська держава є вічний ворог західно-українського народу. Та чи не було б вже краще раз назавше з'ясувати і розкрити цю умову: може воно таки вийшло-б, що об'єднання не є вже таке можливе „незалежно від усяких форм“, що властиво певні форми таки потрібні. Чи хочуть галичани приєднатись до абсолютистичної форми, коли-б Західня Україна жила при парламентських демократичних умовах, а Україна під царом? Мабуть ні. Який був-би сенс?

Ну та можливо, що колись в дальших збірниках побачимо також і докладнішу аналізу, чому автори стоять за „об'єднання“ і чи „незалежно від форм влади“ на Україні. А тепер задаємо ще кілька статей.

А. Ільченко пропонує ідею західно-українського конгресу для проголошення політичної єдності і загальної платформи всіх партій Західньої України, Карпатської України та Північної Буковини. Петрушевич, на думку автора, спирається тільки на мандат одної партії і це не вистачає.

Крім того, на конгрес треба також закликати представників інших народів, що захотіли-б узяти участь в такім конгресі. До цього в пандан приходить уміщений в збірнику заклик д-ра Ізраєля Вальдмана, що кличе західно-українських жидів стати по боці українців (заклик, що був уже надрукований, але одразу-ж сконфіскований в Галичині в пресі).

Дві статті хронікального характеру про культурне життя в Радянській Україні (Жука) та про стан українського шкільництва в Польщі, яскраво, точно і спокійними фарбами малюють дві картини: — по той і по цей бік Збруча. І нам не доводиться говорити, в чий користь випадає це порівняння. Різні критичні уваги Жука що до шкільництва і культурного життя мають в собі певне почуття міри і тому вони не порушують загальної досить правдиво змалюваної картини. Між иншим він нарікає, чому не спроваджено з закордону книжок на Україну, бо серед тих книжок, мовляв, є також політично нешкідливі. Видко, що не збагнув вимог радянської школи. На прикінці автор гадає, що для української культури і українізації треба більше простору, ніж той, що його дає комуністична доктрина і комуністична практика; воно (питання українізації) вимагає доступності для широкої суспільності цілого українського культурного надбання попередніх поколінь і навіязання сучасних культурних змагань до минувшини; в кінці воно (питання українізації) вимагає терпимого відношення до живих творців того культурного надбання і репрезентантів того українського національного відродження та понехання отої методи політичної боротьби, яка все українське, що не підходить до пануючого тону, охрещує „петлюрівщиною“, — це нагадає колишнє „мазепинство“, яким охрещував царський уряд усі прояви українського руху.

Шило вилізло з мішка. Видко, людина живе почуваннями старої доби, видко, що вона оцінює відносини з закордонного пташиного лету, видко, що для неї ще й донині після стількох живих доказів і фактів, комуністична доктрина не дозволяє виявлення культурних особливостей України! Таке зауваження автор доводить парю дрібних фактів, хоча є далеко більше фактів, які зовсім протилежне твердять.

Проте автор не довго утримується на своїй позиції ображеного мазепинства і петлюрівця, бо далі таки признає:

„На загал треба сказати, що політика комуністичної партії і радянської влади в національній області створює обставини, в яких український народ має змогу завершити своє національне самопізнання і з німої та сліпої етнографічної маси стати

свідомим свого національного я колективом. цього чим далі, тим більше починає переконуватись некомуністична українська інтелігенція і братись до позитивної культурної праці“.

А доказом тому може послужити і сам автор, що своєю статтею не одному спантеличеному землякові зовсім об'єктивно може показати клаптик правди з того боку.

Дуже гарна між иншим стаття „Західно-українська справа і Радянський Союз“. Зміст її коротенький: захід відмовився розв'язувати галицьку проблему, але східний політичний світ не відмовився. Не в змісті власне лежить її цікавий сенс, а в простім і ясно логічним викладі розрізнених численних фактів, резолюцій і заяв: українського і союзного уряду, Комінтерну і т. д. Західно-українська міщанська думка до останнього часу здебільшого блукала в нетрах ризького трактату: мовляв більшовики віддали Західню Україну полякам, бо їх не обходять інтереси України, забуваючи при тім, що більшовики наклали головами, щоб не віддати її Польщі, в той час коли ті - ж самі націоналісти наклали головами, щоб віддати Західню Україну Польщі (зрада галицької армії і участь Петлюри по боці поляків).

В цій статті маємо, правда, не вперше висловлену, але докладно обгрунтовану думку — обгрунтовану людиною з націоналістичного табору, яка ставить точку над і і говорить, що в справі політично - державного означення всіх західно - українських земель, означення їх як одної національно - політичної цілості й надання цій цілості форми окремої держави, позиція „Комуністичного Інтернаціоналу“ сходить ся з нашої позицією“, а далі знову: „Треба висловити надію!!), що й Радянський Уряд у своїх виступах в західно - українській справі стане на тім становищі“. Одно слово, західно - українське міщанство починає в різних точках „солідаризуватись“ з Комінтерном і навіть висловлювати побажання, щоб і радянська влада погодилася вже раз... з Комінтерном.

Коли б „об'єднанці“ уважніше читали радянську пресу, вони - б легко могли розчовпати, що радянська влада вже давно, відколи існує, слідує цим порадам західно - українських політиків; та на жаль західно - українські політики самі щойно почали висловлювати свої поради, а кілька років тому вони зовсім иншої співали.

Наприкінці не можемо обминати без уваги історичні документи: листи Драгоманова, Українських стрільців то що. Редакція, як видно, і тут намагається наважати сучасність з нитками традиції минувшини, як давньої, так і недавньої. Нам видається, що в тих матеріалах буде чимало цікавого і для комуніста, не менше, як для кожного історика, що студіює українську минувшість і рухи соціалістичні перед парю десятиками років.

Впадає в вічі повний брак економічних статей: ні слова про Україну, ні слова про економічне становище українських мас під Польщею та Румунією.

Що - ж врешті ми маємо перед собою в цім збірнику? Зміновіховство, тільки инакше переломлене в спеціальних українських відносинах?

Маємо самостійне явище: люди спираються на „Скитальця“, на його фонд, організують видавничий фонд „народної оборони“. Правда, серед співробітників також є кількох наддніпрянців і це надає збірникові вигляду загально - українського, але одночасно з тим більшість тем пристосована до Західньої України. Збірник в цілому має вигляд переважно західно - український.

Властиво в цім і полягає його особливість: російське змінотичинство зверталося до російської еміграції і переконувало її признати радянську владу, бо вона „об'єднала всі славянські струмені в однім руським морі“. „Об'єднання“, наскільки воно стоятиме на ґрунті об'єднання з Радянською Україною, мусить звертатися до восьми мільонів західно - українців. Воно мусить також об'єднати розпрошене серед них мільонів західно - українське міщанство під одною провідною ідеєю, об'єднання з Великою Україною „незалежно від форми, або навіть і приймаючи теперішню форму“. Коли порівняти зо зміновіховством, то аудиторія цілком инакша. Російська білогвардійщина могла признати радянську владу і поїхати до дому. Західно - українське міщанство є вже в домі, але в тім домі хазяйнує не воно саме, а ґнобитель. Український робітник і селянин Західної України знає, що над ним повис батіг і він знає, чого він хоче. Цього про західно - українське міщанство до нині не можна сказати; звісно хіба те, що його бажання різняться від бажання мас.

Чи потрапить це міщанство знайти себе і збагнути сучасну добу, зрেকтись від химер і стати за реальне, конкретне, життєве і єдино можливе, чи воно буде блукати далі в трьох соснах? Чи зуміє воно знайти засоби і силу духа висловити свою думку одноостанно і рішуче? А коли потрапить досягти цього, то чи буде воно здібне надати висловленим думкам організаційної форми?

Г. П.

Українська Академія Наук. Збірник історично-філологічного Відділу. ч. 7. Проф. В. Резанов. Драма українська І. Старовинний театр український. Випуск перший. Вступ. Сценічні вистави у Галичині. У Києві 1926. стор. 200 + 3. Тираж 1200. Випуск третій. Шкільні дійства великоднього циклу. Додатки. У Києві 1926 стор. 389 + 3. Тираж 1200.

Українська драма XVII—XVIII віків, що такого блискучого зазнала розвитку, одна з найбільш досліджених порівняно епох минувшини театру українського. Пам'ятки цього репертуару — спочатку суцільні драми, а згодом і дрібні навіть фрагменти, почали друкувати вже давно; перші кроки зробив тут ще Максимович; великий гурт драм видав р. 1872 Тихонравов у відомій збірці своїй „Русские драматические произведения“, чимало роботи до цієї-ж справи приклали далі С. Голубев, Ів. Франко, В. Перетц, В. Резанов, М. Возняк, Іл. Свенцицький та інші. Видання ці супроводилися серйозними вступними розвідками, що більш менш точно визначали місце, що його посідає та чи інша пам'ятка в історії українського театру. Яко синтез цієї праці з'явилася року 1911 книга М. І. Петрова „Очерки из истории украинской литературы XVII—XVIII вв.“, з головними висновками якої погодилися уважні рецензенти, що її розглядали (В. Перетц, В. Резанов, М. Возняк). Проте не можна було вважати дослідження українського давнього театру за викінчене. По перше, розглядувано в попередніх дослідках пам'ятки укр. драми переважно в літературному аспекті. На перешкоді до викривання театральної суті цих пам'яток стояла і розпорошеність їх по багатьох виданнях і відсутність певності що до тієї точності, з якою видавано ці пам'ятки років за 40—50 тому, коли вони в друку з'явилися: як це добре відомо, не стояла тоді палеографія українська на високому рівні.

Отже й цілком до-речи заходився проф. Резанов, що за 1907—1916 роки дав велику кількість публікацій і дослідів з історії українського театру, коло видавання суцільного корпусу старовинних драм українських із вступними до них розвідками. Давня українська драма має всеніска в цьому виданні бути зібрана, що й дасть змогу уявити собі шляхи її розвитку. Матеріал розподіляє видавець по 9 випусках таким чином т. I: Сценічні вистави у Галичині, т. II: Теорія драми в шкільних латинських піїтиках; як устатковано сцену (з малюнками), т. III: Шкільні дійства великоднього циклу, т. IV: Шкільні дійства різдвяного циклу, т. V: Драми про святих, т. VI: П'єси характеру „мораліте“, т. VII: Драми на історичні сюжети, т. VIII: Українська драма в Росії (п'єси Снм. Полоцького, Ус. Хмарного, Одровонж-Мігалевича, „Стефанотокос“ та ин.). IX: Як почалася на Україні драма побутова (інтермедії та інтерлюдії).

В основу цього розподілу покладено, як бачимо, принцип драматичного жанру, бодай і не вповні його додержано: у першому томі друкує проф. Резанов виключно галицькі матеріали усіх серйозних жанрів. Є для цього й певні підстави: у Галичині, цьому аванпості України проти Заходу, де найміцніше польські, чеські та німецькі впливи відчувалися, найраніше народився театр український, та й стояв він чи не найближче до західніх форм. До того-ж і хронологічно маємо ми найдавніші пам'ятки знов таки з Галичини; і генетично доховалася тут чимала кількість найелементарніших з театрального боку форм. І переглядаючи зміст першого тому, спостерігаємо ми немов усю ранню еволюцію театру українського — од діалогів, що наближаються ще до декламації, — і до п'єси з деякими елементами мораліте. Не бракує проте цій системі певних хиб. Дбаючи про суцільність еволюційної схеми, не завів автор до першого випуску комічного матеріалу; тому і відкладено галицькі інтермедії аж на 9-ий том. Невідомим лишається й те, як влаштується автор з еміціональними формами драми української, що з'явилися не на терені галицької України. В якому, приміром, випуску опиняться діалоги з „Зерцала богословія“ Кирила Транквіліона, „Воскресенські стихи“, що видав їх з полтавського рукопису акад. Перетц, декламація Йосифа Горленко „Брань честних сьдеми добродітелей с сьдемы смертными грѣхами“ та інші такі-ж пам'ятки?

Звичайно, так чи інакше, матиме кожна система розподілу свої хиб: надто вже важко погодити принцип локальний з еволюційним; а кожен з них чимало має за себе в будуванні історичної схеми розвитку театру. І, якщо переважає в проф. Резанова цей еволюційний принцип, — можливо, що це ще й краще рішення такого складного по суті питання.

Не зовсім ясно стоїть в автора справа з критеріями, що ними керувався він, вибираючи тексти для свого видання. Як це добре відомо (за це між иншим пише і автор, вип. I, 10), знав шкільний театр різні ступені драми що до її театральності. Од різдвяної чи великодньої вірші — орації, що її прочитував один учень, через розвиненіші форми декламації, які вимагали вже певного театрального вбрання, до

діалогів, що потребували іноді й десятка виконавців і до цілих зрештою п'єс, що їх більше чи менше театральністю насичено — отакі були етапи, що ними розвивався логічно шкільний театр. Але й тоді, коли народилися вже були яскраві театральні форми, що по великих школах знаходили досить барвистих форм свого втілення — існували принагідно і простіші форми — декламації та діалоги. Майже позбавлені іноді ці форми справжньої театральності: виступаючи, дієві особи одна за одною промовляють чергову декламацію, а не беруть участі у будь-якому діалозі. Але встановити певну межу, щоб ці нетеатральні форми від театральних відрізняла, дуже важко, навіть неможливо. (Див. до цього Н. Гудзий) „Еще одна школьная декламация. Известия Таврического Университета, № 1, або в мене — Зап. Іст. Філол. Відд. ВУАН. т. V, 210). Тому й вимагає, на мою думку, повнота збірки, яка й полягала в ідеї „корпусу“, запровадження до неї навіть елементарних форм театральних. На жаль, не виласював ніде проф. Резанов своїй думки що до згаданих вище форм, як і не обґрунтував того вибору текстів, що ми його бачимо в 1-му томі. Автор друкує там Різдвяні вірші Памви Беринди та „Вірш з трагедії Христос Пасхон“, кваліфікує їх як декламації (I; 22, 26), а разом із тим не бачимо ми там таких безперечно галицьких діалогів як „Бенкет Духовний“, виданий ще Франком (Київ. Стар. 1892 IV), або „Архангелови віщання Марії“ (видав. Ул. Свенцицький, ЗНТ: III, т.т. 76-77); не зустрічаємо ми й менш театральних форм — декламацій¹⁾. Отже й промовляє все це на мою думку за те, що варто було б авторові зібрати в додатковому томі всі ці первісні форми театральні; тільки тоді набула б ця збірка цілкомовитої повноти та викінченості.

Перші випуски дають нам тексти, що не odrізняються майже нічим від надрукованих раніш Галицькі тексти довелося проф. Резанову друкувати, не перевіряючи їх: за долю рукописів, що в них вони доовалися, нічого певного і досі невідомо; можливо, що й загинули вони під час війни 1914—1918. Загубилися й київські рукописи двох драм, що їх видав був ще С. Голубев. Шість п'єс 3-го випуску надрукував ще р. 1907 сам пр. Резанов, і своєчасно навіть сувора критика визнавала його видавничі прийоми за достатні. Отже й бачимо ми таким чином у цих двох випусках тільки один текст, що його видав раніше другий видавець (Тихонравов) і що його мав тепер проф. Резанов змогу перевірити за рукописом. І навіть поверхове порівняння видань обох вчених дає нам чималу кількість одмін у читанні окремих літер чи слів.

Що-ж до інших видавничих прийомів пр. Резанова, то в тут де про що пожалкувати. Перш за все, подаючи текст драми, занадто вже скупенько сповіщає нас автор про самий рукопис, не зазначаючи точно часу і характеру почерку, не згадуючи, бодай і коротенько за зміст рукопису, що з нього того чи іншого тексту взято. Далі зауважити можна, що, подаючи уривки з пасійної містерії (I, 167 і далі) з виданого ак. Перетцем тексту, не передрукував пр. Резанов і геть усіх приміток, що їх подав під рядками перший видавець. Зрештою, випадково, очевидно, обминув пр. Резанов п'ятий текст одного з найцікавіших уривків — „Слово о збуренню пекла“, що його надрукував Я. Гордицький (ЗНТ; III т. 97, Misc, 155 і далі); дає цей текст деякі цікаві доповнення до видаваних раніше текстів, де чим збігаючись із найдавнішим варіантом „Слова“, що його, цікаво виправляючи І. Франка, так влучно використав був проф. Резанов (I. 44 — 45).

У вступних розвідках своїй дає автор не новий по суті матеріал — це здебільшого оброблення поданого вже раніше у книзі „Школьные действия XVII — XVIII в. и театр иезуитов“ (Москва. 1910) матеріалу. Проте подано їх у значно приступнішій читачеві формі: помітно зменшено кількість порівняльних цитат; самий характер викладу живіший. У першому випуску розповідає автор про зв'язок української драми з західньо-європейською, про новолатинську драму, про загальний хід еволюції української шкільної драми, середньовічний театр європейський у Польщі, про відгуки європейських релігійних вистав на Україні, зрештою дає він і вступні уваги до кожного тексту з'ясовуючи джерела п'єси, а іноді навіть переказуючи і зміст. Можна пожалкувати, що не дає разом із тим автор детальнішого огляду літератури за ту чи іншу п'єсу, а також вичерпної бібліографії. Але й на підставі поданого матеріалу діалогів та матеріальних фрагментів матиме вже читач суцільну уяву про галицький театр. Галицькі пам'ятники вміщено, здається, всі, окрім маленького фрагменту про багача й Лазаря (видрукував ак. Перетц — Изв. рус. яз. и словес. 1907. № 4). — Вступні розвідки до III випуску дає автор приблизно в

¹⁾ Зазначаю хоча б надруковані І. Франком (Київ. Стар. 1892. III — IV), або М. Возняком (Стара Україна, 1924, I); порівн. ЗНТ; III, т. 96 стор. 126 та інші.

такому ж самому напрямку. Низка великодніх драм (майже всі — київські) дає нам дуже гарну уяву про цей жанр, що послідовно розвивався у мурах Київської Академії. В розвідках своїх показує автор перехрещення в цих п'єсах двох напрямків: середньовічного релігійного театру містеріяльного й єзуїтського. Численними паралелями з різноманітних п'єс викриває пр. Резанов у кожній з українських драм наявність біблійно-містеріяльного, конкретного матеріалу, або морально-єзуїтського, алегоричного, що розрахований був на міцне піднесення релігійного духу, переконання глядача в тому чи іншому догматі. Якщо не бракувало єзуїтському театрові агітаційності, то була вона в ньому витонченою, більше запозичала вона од тодішньої світської освіти; тому й впливала вона актуальніше.

Чималу у цих до III тому вступних розвідках увагу віддає автор і тій стороні шкільного театру, що історика найбільше по суті цікавити може — тоб-то специфічно театральним його елементам. З єзуїтів, як це добре тепер дослідими встановлено, були не аби-які майстри театральної справи. Як що музеї тогочасні проповідники прикрашувати та оживляти у всякий спосіб свої казання, аби зробити їх для слухачів цікавими — те-ж саме робили і єзуїти. свої п'єси до вистав готуючи. З розвиненої театральної машинерії доби пізнього Ренесансу запровадили вони до свого театру найрізноманітніші театральні ефекти — грім, блискавку, добре впроваджене пекло, то що... Звичайно мало в кожному місті влаштування сцени свої одміни, навіть у мурах одної школи по різному можемо ми собі сцену уявляти — відповідно й до самого свята і до тієї драми, що на нього виставлялася. Походячи безумовно від містеріяльного театру, з яким шкільний театр як-найтісніше був зв'язаний, мала його сцена проте характерну однину. Театр містерій розташовувався на міській площі, бодай і було середньовічне місто обмежене що до своїх просторів, проте сприяло воно все-ж таки розростанню самої п'єси і відповідно до цього і самої сцени. Отже й маємо ми, як наслідок цього, сцену, що хоча й мініатюрно, а вміщає кільканадцять окремих планів, що з одного до одного переноситься в них дія. Отже, коли перейшов такий устрій сцени до умов шкільного театру, мусів він обмежитися значно меншим обсягом, порівняно до площі середньовічного міста. Правда, ми дуже мало знаємо про те, як відбувалися шкільні вистави, і автор спеціальної статі про „Сцену та костюм в українському театрі XVII — XVIII в.“ В. Адріанова-Перетц пише за це так: „Тяжко, а часом і зовсім неможливо уявити не тільки повно, а хоч-би більш чи менш ясно сценічне втілення творів наших старих драматургів“. (Україна, 1925. III, 97). Проте, можемо ми все-ж таки стверджувати, що відбувалися театральні вистави в значно вузьких помешканнях — по церквах, конгрегаційній залі, то що. І звичайно не могла там широко розкинутися сцена; не сприяла цьому і сама поетика єзуїтська, що, під певними впливами класичними складаючись, до єдності прагнула. Що-ж до театральної машинерії десь у Києві, або в Львові то була вона теж певно простішою, аніж по великих містах Західної Європи, де існували давні традиції що до містеріяльної справи. Отже й примушують всі ці уваги уявляти собі українську сцену шкільну і саму театральну техніку елементарнішими, порівнюючи до Заходу. Тому, читаючи українські драми і змагаючись уявити собі їх театральне втілення, треба, здається мені, приймати, „cum grano salis“ ті рядки тексту, де можна було-б вказівок на яскраву театральність шукати. Якщо й були грім і блискавка цілком приступними ефектами (вип. III, 13, 21), то в складніших, можливо, чималу частку відраховувати треба на долю того машиніста, що таку велику роль відігравав у житті кожного примітивного театру — уяви.

Проф. Резанов не ставив собі у вступних до окремих драм розвідках завдання українського театру. Докладніше з'ясуватися має питання про театральне влаштування, очевидно, в II-му томі. Проте деякі згадки за цю справу знаходимо ми вже в цих томах. Так раз-у-раз зазначає він, що складалася українська шкільна сцена з трьох відділів, або навіть поверхів (II — 15, III; 12, 44); одного разу підкреслює автор і багатоплановість сцени (III, 17: Царство Нат. Люд.). Окрім того, припускає пр. Резанов можливість існування і простішої сцени, тоб-то естради (I, 38). Небагато по суті розходиться тут автор із В. Адріановою-Перетц. На її думку вимагав репертуар цього театру або невеличкого кону без спеціальних сценічних приладь, або естради з перемінними декораціями, або зрештою двохповерхової сцени що найбільше з усіх до містеріяльної підходила.

На другому поверсі такої сцени влаштовувалося небо, по різних кінцях сцени — рай і пекло; середину займали різні пункти землі, де чергуючись відбувалася дія (Україна. 1925, 96, 98). Таким чином, найскладніша навіть сцена являє собою одну велику площу з виразно позначеними кутками — раєм і пеклом, з порожньою напевно серединою, де з'являлися окремі місцевості землі, і з небом на підвищенні. Такий

устрій сцени здається мені ймовірнішим, ніж розподілений різко на три плани: своєю простотою більше відповідає він як умовам видави в залі чи церкві, так і примітивній певно українській театральній техніці. Цікаво між иншим, що й уміщений на обгортці „Української драми“ В. Резанова малюнок сцени, що його взяв автор з езультської поетики, теж вражає своєю примітивністю.

Але, як це питання про устрій сцени, що я його тут побіжно торкнувся, так і довгу низку аналогічних — можна розв'язати тільки на підставі уважного студіювання тексту самих драм, широкого порівнювання з чужоземним матеріалом і насамперед — орієнтування всього цього матеріалу в конкретних умовах тогочасного українського життя і техніки. Отже й дасть для такої праці твердий ґрунт глибоко задумане і серйозне розпочате видання проф. Резанова.

П. Рулін

З нової літератури про Шевченка

Шевченківська література безнастанно росте й ширшає. Ще недавно вся вона складалася з загальників і популярних нарисів. Тепер вона істотно змінилася і що до якості, вона, коли можна так висловитися, рафінувалася. Шевченкознавство, як окремий концентр наук про літературу, зробилося дійсним фактом. Історикові літератури доводиться пильно слідкувати за новинами в шевченкознавстві, бо майже кожна робота додає щось нового, більш менш цінного.

Ці замітки не претендують на щось більше, як звідна рецензія про кілька робіт, з якими познайомитися може бути цікаво читачеві.

Передусім спинімося на книзі О. В. Багрія — „Т. Г. Шевченко в літературній обстановці“ (Баку, 1925. VIII + 171 стр. Изв. Азербайджанского Госуд. Университета им. В. И. Ленина, т. 2-3, 1925, ст. 165-328): це один із найсолідніших і найдокладніших дослідів про великого укр. поета.

Своє завдання, виразно визначене самим заголовком книги, автор ще більше конкретизує в передмові. „Творчість Шевченка, — пише він, — видається нам синтезом попередньої і сучасної йому укр. літератури, упорядкуванням укр. літературної мови, приєднанням укр. літератури до широких джерел сусідніх європейських літератур, одночасно з визначенням твердих шляхів самостійного її розвитку“ (ст. VII). І слідом за тим, тут таки, в передмові, автор відзначає вплив на Шевченка польської і російської літератур, особливо Міцкевича й Пушкіна, вказує на те, що „основний пушкінський жанр — жанр ліро-епічної байронічної поеми робиться основним жанром і Шевченка“, трактує звернення до російської прози також як змагання опанувати певний жанр і т. ін. Уже ці побіжні уваги притягають до себе увагу читача: з такого становища творчість Шевченка в цілій повноті її ще не була досліджувана і проф. Багрієві довелося літерально йти цілиною, користуючись лише для орієнтації з аналогічних робіт з історії російської літератури (зокрема, деякий вплив зробила на нього книга В. Жирмунського „Пушкін і Байрон“).

На жаль рецензент одразу таки мусить відзначити, що автор трохи спрощено трактує саме поняття „літературної обстановки“. Цілком справедливо, що Шевченко, не вважаючи на трагічно-несприятливі умови особистого життя, був завжди в курсі літературного життя свого часу і що до вивчення його творчості треба ставити всі ті вимоги, які звичайно ставиться до діячів поетичного мистецтва“ (24). Так само справедливо, досліджуючи „літературну обстановку“ Шевченка, мати на увазі головно обстановку російську: кінець кінцем, ми повинні це робити, байдуже, чи то нам подобається чи ні, бо такі факти. Але певна річ, не можна питання про літературну обстановку цілковито заступати иншим питанням — про „літературні впливи“, та ще ставлячи останнє так примітивно.

Справді, чи можна, приміром, назвати „літературною обстановкою“ (цеб-то оточенням, ґрунтом, що на ній з'явилося певне літературне явище) поеми „Катерина“ ряд творів Карамзіна, Жуковського, Баратинського, Суходольського та ин., що їх так дбайливо вичислює й відзначає О. Багрій? Шевченко міг їх читати, міг просто знати за них, але ж важно не це, важно те, що сюжет „Катерини“ з'явився в поета самостійно (може під впливом не зовсім нам відомих біографічних фактів), що ця поема сюжетом близька до багатьох инших творів Шевченка, що цей сюжет, очевидно, був для поета через щось непозбутньою ідеєю фіксою, від якої від старався звільнитися протягом усієї своєї літературної діяльності.

Подібним способом автор трактує і літературні впливи в окремих місцях і епізодах шевченкових творів. Ось, прим., що пише він про „Русалку“: „Основу сюжету, взяту з народної поезії, поширив Шевченко під впливом Рыбк'я Міцкевича мотивами:

невірний полюбовник — пан; він доводить мати до розпачу, її поїмає жадова помсти, через нього вона гине. В Міцкевича мати робиться рибкою-русалкою і мститься над паном, в Шевченка мати топить свою дитину, яка, ставши русалкою, повинна покарати пана за горе матери. — З пушкинською „Русалкою“ зв'язують Шевченка такі моменти: 1) в Пушкіна і в Шевченка дочка стає русалкою (в Міцкевича тільки мати), 2) в обох дочка повинна помагати матері в помсті. Від балади Міцкевича „Русалка“ Шевченка відрізняється розмірно малою кількістю фантастики: русалок поет виобразив незалежно від Міцкевича, може під невеликим впливом „Майської ночі“ Гоголя. (76). Тут зміст поняття „вплив“, „обстановка“ розпливається так, що робиться майже зовсім неувимий. За цими поняттями не відчувається реальної основи, вони зовсім нічого не доводять та й, по суті, і довести нічого не можуть. Згадуються з цього приводу прості й справедливі слова В. М. Ейхенбаума: „зіставлення фабул і зближення окремих виразів або образів не можна вважати за „метод“... Факт запозичення, навіть доведений, ні трохи не свідчить про загальний вплив, про близькість. Окремий образ може зацікавити або стати імпульсом зовсім незалежно від загального впливу. Факт запозичення аж тоді набуває значіння, коли його можна теоретично обґрунтувати, коли за ним відчувається літературна перспектива“ (Сев. записки, 1914, № 10-11, ст. 223). Саме літературної перспективи, цеб-то того, чого ми й повинні вимагати від книги О. В. Багрія, автор не дає, не дає, правда, не з своєї вини: ми не бачимо літературної перспективи там, де він її бачить.

Тут ми маємо на увазі одно з середніх місць роботи О. В. Багрія — твердження що основним жанром Шевченка в добі розквіту його творчості (за Багрієм 46 — 50 р. р.) є жанр ліро-епічної байронічної поеми. Знайомість з книгою В. М. Жирмунського, що, здається, й навела О. В. Багрія на це твердження, зовсім не примушує нас погодитися з автором рецензованої книги. Навіть більше, книга В. М. Жирмунського виразно показує, що найменше підходить до Шевченкових поем епітет „ліро-епічних, байронічних“, що накидає нам О. В. Багрій.

Як каже В. М. Жирмунський (Байрон й Пушкін, 259), „вплив Пушкіна й Байрона визначає загальні риси російської романтичної поеми, як історично-зумовленого літературного жанру, одночасно — в обсягу тематики й композиції“. В обсягу тематики романтична поема характеризується екзотичними сюжетами, екзотичною обстановкою дії, що задалегідь намічує піднесений тон, романтичне забарвлення поетичної оповіді. Звідси — потяг російських послідовників Байрона до гаремних трагедій, до тем повстання, полонення і т. и. Теми, що цікавили Шевченка (В. М. Жирмунський називає їх темами „зведеної і покинутої дівчини“) також порушала російські байроністи, але й з цього факту зовсім не треба робити поквапних і необґрунтованих висновків: навіть у тематичному розробленні цієї теми Шевченко з байроністами не має нічого спільного. О. В. Багрій захопився привабливою гіпотезою і, завнайдомившись з книгою В. М. Жирмунського (пор ст. 252 книги Жирмунського і ст. 30 роботи Багрія), поскорився ствердити байронізм Шевченка; і далеко більше підстав, здається нам, має думка П. Филиповича про те, що „байронічний культ титанічної індивідуальності, розчарованої, ворожої до маси, часто злочинної — ... був чужий Шевченкові“, що „проблеми індивідуалізму взагалі не цікавили його“ (Зап. Іст.-Філ. Відділу ВУАН, т. IV, ст. 16).

Ми зупинилися на деяких окремих місцях книги О. Багрія тому, що вважаємо їх за найоригінальніші місця його роботи. Може помилкою автора було те, що ці спірні питання, які потребують ще поглибленого монотрифічного розроблення, він включив до своєї книги, що самим своїм змістом претендувала на ряд висновків і узагальнень. Це й збавляло добре, загалом, враження, яке робить книга О. В. Багрія на читача: автор зібрав дуже великий матеріал і вперше зняв питання про літературні впливи на Шевченка на протязі цілої його літературної діяльності. Як збір матеріялів, книга Багрія зберігає своє значіння мимо відзначених уже методологічних хиб її.

О. В. Багрієві належить ще одна книжка про нашого поета — „Т. Г. Шевченко в руских переводах“ (Баку, 1925, 98 ст. Изв. Азербайджанского Госуд. Университета имени В. И. Ленина, т. 4 — 5, 1925). Як каже сам автор в передньому слові, мета цієї роботи — „показати, що число російських перекладів з Шевченка не відповідає його популярності в Росії, що якість тих перекладів не завжди задовольняє, через що автор критичних статей волів цитувати твори Шевченка, а публіка читати їх в оригіналі, ризикуючи де-чого не зрозуміти, але бажаючи відчутти чар його дійсної мелодії й ритми“. Але крім виконання цього безпосереднього свого завдання, О. В. Багрій мимохідь висловив де-які загальні твердження і подав чимало нових матеріялів про Шевченка.

Власне, безпосередньо темі роботи Багрія присвячені розділи 2 („Видання російських перекладів творів Шевченка“) 4-й („Лірика Шевченка в російських перекладах“) 5-й („Російські переклади поем Шевченка“), 6-й („Пісенний цикл 1848-49 р. р. в російських перекладах“). Розділ 1-й (Т. Г. Шевченко в російській критиці) згромаджує матеріал, вже не раз оброблюваний (пор. недавні роботи І. Свенціцького, Шевченко в світлі критики й дійсності, Львів, 1922 і М. Плевако, Шевченко й критика, Харків, 1924); при тім проф. Багрій обробляє матеріал суто-бібліографічно, не відзначаючи еволюції поглядів російської критики на українського поета. Тому цей розділ і не дає того, що мусів-би дати в інших обставинах, при іншому критичному підступі до матеріалу.

Зате несподівано цікавий другий вступний розділ: 3. Принципи художнього перекладу. Сказавши коротко про ті вимоги, які ставили до перекладачів Ф. Д. Батюшков та Н. С. Гумілев (Див. „Принципи художественного перевода“ СПб. 1920) і які — для віршових творів — полягають на додержанні: 1) числа рядків, 2) метру й розміру, 3) чергування рим, 4) характеру епітєтності, 5) характеру рим, 6) характеру словника, 7) типу порівнянь, 8) окремих прийомів, 9) переходів тону — О. В. Багрій відзначає, „що за дуже нечисленними винятками жодної з десяти... заповідей не додержувано“ і що „навіть найліпший збір перекладів Славинського й Колтоновського часто погіршає проти найважливіших із цих заповідей“ (ст. 35 — 36). Слідом за тим автор досить докладно говорить про можливість передати в перекладі ритм і метр Шевченка, доводячи труднощі цього завдання аналізом найчастіше уживаних у поета народних ритмів.

Висновок О. В. Багрія такий: „Ми не дуже винуємо перекладачів за недодержання ритму народних поезій Шевченка, тим більше, що наймиліший поетові народний вірш за схемою 8+6 (в Шевченка цих розмірів 58%) та інші народні розміри справді не даються ніяк метризувати“ (38).

Для безпосереднього дослідження російських перекладів Шевченка О. В. Багрій цілком вичерпав належну сюди бібліографію. В справі вивчення поета подібна робота має значіння переважно при дослідженні того, що німці називають *Nachleben* — життя художнього твору після його появи в дальших поколіннях. Яких-небудь уваг або заперечень ця частина роботи проф. Багрія не викликає.

В додатку дано „попередні короткі вимітки з матеріалів, які автор зібрав, іздівши до Ленінграда. Цінність цих матеріалів, певна річ, далеко не однакова. Поруч „невиданих перекладів двох поезій Шевченка“, що належать В. Долгорукову, видруковано „чорнетку академічного прохання 1857 р. про дозвіл Шевченкові приїхати до столиці“ та „варіанти поезії“ „На городі коло броду“ і „Сон“ 1858 р. А в тім, треба сказати, що подані варіанти уже були друковані: текст пісні „На городі коло броду“, що подав П. О. Куліш в листі до Н. А. Маркевича, спадається з текстом малої „захалавної книжки поета М (див. Доманицький, Критичний розслід..., 261); про текст поезії „Сон“ див. Доманицький, 321—323. На закінчення книжки О. В. Багрій подає чимало доповнень до бібліографічного покажчика літератури про Шевченка М. Яшека (Харків, 1921); важливість цих доповнень ще раз нагадує нам за потребу дійсно поважної наукової бібліографії Шевченка.

Кінчаючи розгляд двох книжок О. В. Багрія, не можна не відзначити великої продуктивності цього автора, що дав протягом останніх років, в дуже неогідних умовах роботи, в далекій провінції, далеко від українських бібліотек, — кілька важливих і корисних робіт про українського поета.

Кінець року і столітні роковини повстання декабристів принесли нам книжку П. Филиповича: „Шевченко і декабристи“ (Київ, 1926, 107 ст.). Книжка ця не є новою в Шевченківській літературі: це, власне, перевидання (перероблене й доповнене) статті того-ж таки автора, з тим самим заголовком в „Шевченківському збірникові“ (вид. „Соробкооп“ 1924). Але стаття ця поглядно мало відома і без сумніву заслужила на перевидання не тільки з огляду на свою „злободенність“, але й тому, що вона подає до вивчення нашого поета чимало цікавих висновків та узагальнень.

Прим., автор зібрав всі фактичні відомості, які показують інтерес Шевченка до декабристів: він притяг і використав записи в щоденнику про зустріч з Аненковим, дочкою Пушина, Волконським та іншими, вясняє твори поетові, спеціально присвячені декабристам і згадки про них, розкидані по окремих творах. Всі відомості П. Филипович підпирає докладними фактичними довідками, даючи таким способом читачеві змогу перевірити тези автора.

Дуже цікаве твердження автора, що „Неофіти“ — поема про декабристів; твердження це дуже цікаве, але до якогось часу ми повинні прийняти його як гіпотезу,

як одно з можливих тлумачень поеми, бо певних фактичних даних, які тільки й могли б обернути гіпотезу на доведену теорему — нема¹⁾.

Доказніші (для нас — безперечні) припущення П. Филиповича, що декабристи загадуються і в „Сні“ („Заворушилася пустиня...“). Тут автор дуже влучно довів, що ці рядки можуть стосуватися тільки до декабристів і що поет мав тут на оці ту саму антитезу, про яку багато років пізніше писав у щоденнику (медаль, на якій з одного боку вибито портрети „первых благовестителей свободы“, а з другого — портрет „не первого коронованого палача“).

Для історика будуть мати вагу цінні замітки про зв'язок ідеології Кирило-методіївців з ідеологією найпоступовіших декабристів. На зв'язок цей свого часу вказував ще В. І. Семевський; П. Филипович ці вказівки значно поширив і доповнив, користаючи з нових матеріалів.

Нарешті, досить багато уваги віддав автор знайомості Шевченка з кн. Н. Г. Рєпніним (рідним братом декабриста С. Г. Волконського) і вясненню видиву цієї знайомості на інтерес поета до декабристів. І останні сторінки книжки присвячені літературним впливам декабристів-поетів (переважно, Рилєєва) на творчість Шевченка, головню на російські його поеми.

Книжка П. Филиповича насичена матеріалом (але не пригноблює ним читача) і, написана легко й просто, здобуде, мабуть, велике поширення. Сам автор так характеризує її призначення; „Простудивавши Шевченкове відношення до декабристів, не тільки краще зрозуміємо громадське обличчя поета-революціонера, здобудемо і цікавий матеріал до історії грудневої спадщини, до розвитку визвольної думки, бунтарських настроїв“. (9).

І. Айзеншток

Д. Дорошенко-Л. Білецький. Пам'яті академіка Миколи Сумцова Прага, 1925, 15 стор. in. 4°.

Названа брошура містить дві статті: Д. Дорошенко („Академик Микола Сумцов. Його життя і діяльність“) подає короткий життєпис покійного вченого та побіжний огляд його наукової й культурно-просвітної роботи, Л. Білецький („Микола Сумцов як історик української літератури“) зупиняється докладніше на одній, найцікавішій стороні наукової діяльності Сумцова — його роботах з історії української літератури.

Д. Дорошенко в загальній характеристиці діяльності М. Сумцова годиться з иншими особами, що писали про нього (В. Гнатюк, І. Айзеншток). Як і ці останні він вважає за найхарактерніші риси творчої індивідуальності покійного вченого — „стремління наблизити здобутки науки до читача з народу, популяризувати їх, робити доступними й зрозумілими“ з одного боку і широкість наукових інтересів („Трудно сказати, яка з дисциплін, що входять в обсяг філології в широкому резумінні слова, була найбільшою його спеціальністю“), — з другого. Разом з тим Дорошенко відзначає як домінують етнографічні і фольклорні інтереси М. Сумцова і зо співчуттям цитує характеристику цього боку його наукової роботи, дану А. Гнатюком: „Стоячи на строго науковому ґрунті він уникав хибних і фантастичних висновків своїх багатьох попередників і, порушаючи найрізноманітніші теми, відкривав нам цілу душу народу, всі пружини його психики, які, взяті разом, складають суму тих признаков, що відрізняють народ від народа, націю від нації, і дають цінний матеріал для вяснення ідеї національності“.

Л. Білецький, як сказано, зупиняється спеціально на роботах М. Сумцова з історії української літератури, також на тій групі його робіт, що присвячена історії української літератури XVII сторіччя. Характеризуючи ці роботи, Л. Білецький приходить до висновку, що „розроблені вони на основі всієї знаної до того часу літератури й документів, є цілковито оригінальні, з історичного становища побудовані цілком добре і до сьогоднішнього дня уважаються найціннішою вкладкою в українську науково-літературну скарбницю з літератури часів XVII століття“. На жаль автор ні словом не згадує за роботи Сумцова з обсягу нової української літератури і через це, певна річ, характеристика, що він подає, виходить трохи купую і односторонньою.

До рецензованої брошури не можна, звичайно, ставитися з надто строгими вимогами: це — дань пам'яті відомого вченого від його закордонних шановників.

¹⁾ П. Филипович взагалі часто надає своїм гіпотезам характер зайвої категоричності; пор., прим., — „Шевченко, безперечно, відчував те, про що писав Достоевський в записній книжці: „Чацкий — декабрист. Вся ідея его в отрицании прежнего, наивного поклонничества“ (див. Л. Гросман. Библиотека Достоевского. Одесса, 1919. 129 ст.)“.

Значіння брошури—в самому факті її появи (хоч і дуже запізненої). Завдання рецензента—відзначити її появу для відома численних учнів М. Ф. Сумцова, які шанують пам'ять цієї не зовсім звичайної людини.

І. Айзеншток

Мамонтов Я. Батальйон мертвих. „Книгоспілка“ 1926, стор. 71, ц. 50 к.

Нова п'єса Я. А. Мамонтова—як і слід було сподіватися від автора драм „Коли народ визволяється“ та „Аве Марія“ й инш.,— продукт не реалістичного, а схематизаційного, „ідеалізаційного“ стилю. Дію вилучено з побутових обставин; місце дії— „театр військових подій“, час— „наш“. Дієвих осіб названо іменами, навмисне добрими з різних національностей (капітан Герд, сестра - жалібниця Марієт, вона - ж Ольга Штайн, лейтенант Юрій Бунак, начальник генерального штабу генерал Бург, його ад'ютант - полковник Чіто і т. ин.). Одне слово, проблему зобразити середовище, „декоративне тло“ автор навмисне усунув з поля свого зору. Люди його цікавлять, як соціально психічні організації, позбавлені того місцевого обарвлення, в якому завжди є щось випадкове, скороминуще, що перешкоджає придивитися до їхньої справжньої суті. Ми знаємо такий літературний стиль, прим., із п'єси Ж. Ромена „Армія в місті“, почасти з п'єс Л. Андрєєва („Жизнь человека“, „Царь Голод“ та инш.), а за наших днів з таких творів А. В. Луначарського, як „Подум'ярі“ або „Слюсар та Канцлер“. Зовнішню схожість з ними мають і деякі драми німецьких експресіоністів. В українській літературі такий стиль ще новий. Драматичні спроби наших символістів мають инший напрямок.

Форма, що її обрав Я. Мамонтов, має, зрозуміла річ, ту зручність, що автор може зосередити свою увагу на певній пікавій для нього етичній, чи філософській, чи суто - психологічній проблемі, загострити її, дати її, так - би мовити, голою. Але з другого боку її трудно до кінця витримати, не вдавшись у сухість абстрагованої формули. „Батальйон Мертвих“ вигідно відмінний, прим., проти драми „Коли народ визволяється“ тим, що він все-ж таки більше зв'язаний з місцем та часом. Видно, що п'єсу нав'яли думки про недавню імперіалістичну війну, про революцію, минулу або майбутню, як неминучий наслідок та відплату ініціаторам різанини.

Дуже чітко зроблено експозицію драматичної дії в 1-му акті. Генеральний штаб якоїсь великої армії радиться під головуванням генерала Бурга: становище катастрофічне, армія розпадається, число втікачів, число розстріляних польовими судами, вмерлих від хороб дохоплюється фантастичних розмірів. Що робити? Капітулювати—визначася підписати смертельний вирок і імператорові, й усій державній системі, цілому добробуту орудуючих клас... Лішається зробити ще одну очайдушну спробу наступу. Для цього, на думку генерала Бурга, треба обманити ворога фальшивою атакою на „дному з флангів, цеб-то, инакше кажучи, кинути на неминучу смерть салдатів—для того, щоби в цей саме час атакувати ворога з иншого флангу. Треба найти батальйон, що пішов-би на неминучу смерть,—і командира, що погодився-б повести цей батальйон. Такий командир є: капітан Герд, відомий своєю безоглядною відданістю цареві й отчизні.

Капітан Герд стає героєм драми. Для трагічного героя він надто простодушний, по дитячому наївний, нескладний і безпосередній. В армії вже давно провадиться революційну пропаганду, польові суди розстрілюють тисячами „бунтівників“, а він знає про революціонерів тільки те, що вони „вороги імператора, їх зараз багато в наших арміях, вони хочуть зірвати фронт і їх карають на смерть“ та й квит. А тимчасом його кохана, сестра жалібниця—Марієт—насправді революційна робітниця Ольга Штайн. Герд і Марієт люблять одне одного, але, очевидно, у вирі війни зовсім не мали часу придивитися одне до одного... І аже одержавши в штабі фотографічну картку Ольги Штайн, небезпечної революціонерки, та порівнявши її з своєю коханою, капітан Герд викриває істину, а Ольга - Марієт пробує (спізнившись) його спростувати. Звичайно, нічого з цього не виходить; капітан Герд перемагає хвилиenne вагання і з ентузіазмом готується вести своїх салдатів на неминучу смерть—„за імператора й отчизну“.

Але даремно він такий певний своїх салдатів; його батальйон давно спростований і готовий, в разі потреби, з ним „не панькатися“. Лейтенант Бунак бере команду над батальйоном і веде його не в „Долину семи рік“, а на генеральний штаб. А Марієт, вірна своєму кохання, вживає всіх заходів, щоб затримати Герда. Коли він явився, батальйона вже немає, „зрада“ стає для нього очевидно, він з огидою відштовхує Марієт і біжить навадогін за салдатами: „у-у! гади! Я дожену їх—я тисячу смертей кину їм в очі!“

Ми дійшли до останнього акту — і все ще не бачимо трагедії. Яка ж трагедія при такій непохитності Герда. Ніякого прикрого перелому в ньому ще не відбулося. Перелом цей відбувається за сценою під впливом випадкового ефекту: побачивши, що його батальйон, з наказу генерала Бурга, розстрілюють з кулеметів, Герд кидається вперед, і сам падає серед трупів своїх салдатів, поранений на смерть. Але й це не перелом, а звичайний надлом: не витримав жаху. Ніби щось, нарешті, зрозумів — і все-таки не опинився на другому березі — сонячному березі „за димом пожеж, за смертним криком і дикими прокльонами“ — про який каже йому Маріет. — „Я не бачу твоїх берегів, Маріет“ — відповідає він їй. Він уже майже мертвий і обурення, що вибухає в ньому при візиті ад'ютанта його Величності з службовою відзнакою (за віщо?) — не так революційний протест, як передсмертні корчі вбитої жахом людини. А за стінами шпиталю в момент смерти Герда проходить із співками повстале військо, почалась революція, зоря нового життя — ще йому Герд так і лишився чужий, як і був.

Читає, закривши книгу, лишається безпорадний. Щось очевидно недоказав автор, і це досадне вражіння недовомовленості не зараджує ані прекрасна композиція першого акту, ані чітке окреслення всіх дієвих осіб, не виключаючи й другорядних, ані вмілі діалоги, де немає жодного зайвого слова, жодного невинного правданого руху. Автор досить довідчений драматург, драматург „європейського“ складу, щоби зробити свою п'єсу й літературною і театральною. Вона, безперечно, зробить сильне вражіння і зі сцени, але це вражіння буде невиразне, глядач буде незадоволений. Що власне хотіли йому показати в п'єсі? Жак імперіалістичної війни? Чи трагедію „зайвої людини“, трагедію, що випливає з простодушності та дитячості героя?

Ми не спиняємося на дрібницях — хоч якби автор на них спинився довше, може-б, п'єса була виразніша. Що, власне, роблять, детективи генерала Бурга в 3-ій дії (стор. 40—41) і чому зовнішність їхніх дій така невдала? Що мусить визначати Бунаків Дункерові лист, що з'являється на екрані — в тій самій дії? Чого в останній дії приходить до Маріет Невідомий, який просить її щось передати, поговорити по телефоні — а далі вона нічого не передає і ні з ким не говорить по телефоні? І чи справді Маріет — революціонерка? По суті їй більш за все цікаві відносини з капітаном Гердом, а зовсім не революція. А втім, ні: адже в другій дії вона пише шифрованого листа до Центрального Комітету Революційних Організацій і віддає його лейтенантові Бунакові.

П'єсу цікаво було-б перевірити на театральному помості. Може, актори зуміють сказати неказане автором, а режисер дасть певне уставилення її хисткому, невиразному задумові. П'єса, повторюємо, має безперечні театральні гідності, а окремі ролі в ній дадуть виключно вдячливий матеріал для акторів.

О. Білецький.

М. Коцюбинський. *Fata morgana*. Ювілейне коментоване видання. Серія V Вип. 37. Літературно-Педагогічна. Бібліотека Українського Письменства. Склали під редактуванням проф. О. Ветухова та І. Соколянського, А. Ковалівський та А. Шамрай. Державне видавництво України 1926.

Одлунав ювілей 1905 року, і в наслідок його ми маємо нові видання письменників, що їх творчість розквітла в добу першої нашої революції, нову оцінку їхньої творчості. Це „Вибрані твори“ Ол. Олеся за редакцією та вступною статтю П. П. Филиповича, „Fata morgana“, редакція та вступна стаття А. Д. Лебеда в виданні Книгоспілки та друге видання того-ж твору „Fata morgana“ в V серії ч. 37 Літературно-Педагогічної Бібліотеки, що її видає Харківська Науково-Досл. Кат. Іст. Укр. Культури. На цьому останньому виданні „Fata morgana“ я й маю зупинитися.

В нього входять такі частини: „Передмова редакторів“ (ст. 5—6), „Літературно-Педагогічна бібліотека українського письменства — пояснююча записка до плану“ (стор. 7—13), сам твір Коцюбинського „Fata morgana“ (ст. 15—165), „Історичний коментарій та економ. соціальне з'ясування літературного твору“ А. Ковалівського (стор. 167—207), „Fata morgana“, як витвір мистецтва“ А. Шамрая (стор. 208—218) та зрештою „Бібліографічне“ (219—220).

Дуже корисну й потрібну річ для молодшої вищої школи на Україні береться зробити Харків. Досл. Кат. Істор. української культури — видати в ряді випусків ілюстрацію найхарактерніших явищ української літератури. Проте перший випуск — ювілейне коментоване видання „Fata morgana“ — показує, що чимало труднощів містить в собі задумане видання. Коли-ж взяти під увагу, що в нас нема досконалого дослідження ні епох, ні окремих письменників, то й вийде, що й труднощі не абиякі.

Як центр коментованого видання – в двох статтях, що додано на кінці, то ми й звернемося просто до них.

Перша стаття „Історичний коментарій та еком.-соціальне з'ясування літературного твору“. Хоч у своїй статті автор чимало подає матеріялу що до характеристики доби і російської революції, коли розквітла творчість Коцюбинського, проте брак даних у автора з життя та творчості письменника (у нашій літературі такі матеріяли уже з'явилися) привів до того, що Коцюбинський та доба в статті мало поєднані. Поєднати заважав ще й спосіб авторів будувати міст поміж літературним твором та добою, що його витворила. Автор найчастіше бере з твору ту чи иншу фразу, вирвану з цілого, й підшукує до неї паралелі з життя економічного, громадського та політичного та ще й з праць, написаних в наші часи: Яворського, Покровського, Троцького. Розуміється, роботи шановних істориків та критиків багато дають до розуміння доби, але – ж соціальна група, до якої належав Коцюбинський, не через ці роботи знайомилась з подіями. Та і не тільки з психологією українського інтелігента того часу з замишуванням до соціалізму Коцюбинський дивився на події. Він, як відомо, був яскрава індивідуальність, мав свої власні методи спостереження. Це також свою частку внесло в художній твір. Коли доба й твір так механічно поєднані, тоді, зрозуміло, однаково, де шукати відповідностей в спостереженнях, чи на Полтавщині, чи де в иншому закутку України. Можна назбирати цілі томи таких спостережень, але чи поглиблюватиметься в міру збільшення такого матеріялу розуміння твору, в даному разі „Fata morgana“? Думаю, що ні. Здається, це відчуває й сам Ковалівський А., коли в примітці (стор. 170) признається, що він не в міру збільшує огляд економічно-соціальних обставин та революційних подій того часу.

Отже, повторюю, нема рації дивитись на твір „очима історика“. Бо в літературному творі, як у дзеркалі, можна побачити не взагалі „картину життя“, а матеріял, уже організований в певний спосіб. А таке штучне препарування літературного продукту (автор: „при цьому твору самого ми не помічали“ стор. 194) не може допомогти перекладові з мови поезії на мову соціології та соціальних відносин.

Шкода, що про відетань І та II част. „Fata morgana“ ніже словом не згадано в коментарії. Це – ж бо важно, і точна соціологічна аналіза не може цього поминути. Що до I част. „Fata morgana“, то А. Ковалівський правильно догадується, що спостереження до неї було зроблено „раніше, ніж до 1898 р.“. Справді, ці спостереження з селянського життя, що їх обробив в I частині Коцюбинський, треба віднести ще до року 1891 (пам'ятний рік тим, що в багатьох місцях старорежимної Росії виник через неврожай голод). Того року Коцюбинський був репетитором в с. Лопатинцях на Поділлі в домі великороса Кондрата Мельникова. Цей Мельников був вартовим сахарні, яка перестала працювати, як згадують старі люди, ще року 1884. Власником цього заводу була компанія з якимось Броцьким на чолі. Вона крім того мала сахарні в околиці, як у Джурині.

Отже компанія пускала в рух инші сахарні (може й купила Лопатинську лише на те, щоб уникнути конкуренції). З того, що вона, Лопатинська сахарня, як пригадують старі люди, була прилаштована з ткацької фабрики, треба гадати, що технічне її устаткування не відповідало рівневі, на якому стояли инші сахарні. Отож Лопатинська сахарня так і не дождалась, щоб її пущено в рух. Пізніше її продано на злом. Коли ми звернемо увагу на те, що Коцюбинський власне ж і жив біля цієї мертвої сахарні, мешкаючи в фабричному будинкові, разом з родиною Мельникова, то стане зрозуміло, що образ засудженої до руйнації сахарні мусів надовго лишитися в душі вразливого письменника. Але це не все. Поруч мешкання Коцюбинського жила одна бідна родина Андрухова, що мав двох дітей. Раніш служив сахароваром на сахарні, а в часи перебування Коцюбинського, бувши фактично через брак землі безробітним, жив надіями на фабрику. Коцюбинський, як згадують, дуже часто одвідував цю родину. Виходить, що селянські розрухи на Полтавщині 1902 року зовсім не таку роль відіграли в творенні I част. „Fata morgana“, якої їм надає А. Ковалівський в своєму коментареві. Вони Коцюбинському, що тоді вже міцно засів в Чернигові і ніколи аж до 1908 року не був на Полтавщині, а знав про події з преси та може від знайомих, просто збудили колишні враження з селянського життя теж у часи голоду. Відтіля – ж, з Лопатинець, де Коцюбинський був 1891 р. і де він цікавився всіма сторонами селянського життя, треба виводити й ті мотиви з I част. „Fata morgana“ що єднають це оповідання з пісенною народньою творчістю. Так, напр., спогади Маланчині за своє весілля запроваджено за записами Дуляка, які через Коцюбинського були вміщені в „Етнографических материалах“ Грінченка (Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях, Том III. Песни. В. Д. Гринченко. Чернигов).

„Імберу, матінко, імберу,
Вивени рубочок з паперу“...

це перші рядки пісні під числом 1221 (стор. 522)

„Імберу, матінко, імберу,
Вивени рубочок з паперу,
З біленького шовку
Явдосі на головку!

яку співають свахи молодого на відповідь пісні, що співають свахи й дружки молодой (ч. 1220):

Ой матінко - любко
Не дай рубочка хутко,
Най посижу в віночку
Хоць годиночку!

(В творі: „З одного боку співають свашки, з другого — дружки“ — стор. 28).

Місце з I част. „Fata morgana“ (стор. 30), де Маланка мріє про червоні чоботи, білу намітку й смерть, відповідає таким словам пісні, записаної від Коцюбинського в Лопатинцях (ч. 547) „Заповіт передсмертний“

Сусідам пишу
Грубі коралі,
Щоб мене положили
Гарно на лаві
.....
Сестрам пишу
Білі намітки,
Щоб за мною щебетали,
Як перепілки“

(вищезгадані матеріяли Грінченка т. III стор. 285 ч. 547).

Зрештою міркування Маланки про долю Гафійчину в протиставленні до повної хати ковалишиних дівок треба виводити з таких рядків пісні „Свекруха лиха, чоловік п'яниця“, що її записав Коцюбинський там же в Лопатинцях.

„Я, милий, не сплю і не дрімаю,
Тільки лежу та думи думаю,
Що породила ненька одну,
Уділила долю нещасливу,
В кого дочок сім, то є доля всім,
Я в батька єдна, та й долі нема“.

(Ті - ж „матеріяли“ Грінченка, стор. 320, ч. 609).

Іноді Коцюбинський використовує форму своїх записів з уст народніх для I частини „Fata morgana“. Так в „У старости в гостині“ (ч. 1391 стор. 563) в жартівливому тоні розповідається, як староста Семен запрохав до себе в гостину старшину („Голосного“). За чаркою староста скаржиться на непослух людей до панів. Присутні Сидір та Силифонт кажуть: „Ми їм (панам) перше пасли (свиней), а вони нам нехай відпасують і до хліва заганяють“. Старшина образився за панів. Силифонт, щоб уникнути халепи, просить старшину взяти його на поруку, а старосту просить поручитися за нього. Але староста відповідає:

„Я за нього не поручаюся,
В мене є рябий собака, називається Гонта,
То я лучче за нього поручуся, як за Силифонта“.

Інтересно, що Коцюбинський, як і у всій I частині „Fata morgana“ не бере на увагу моменту класового розподілу селянства з цієї сцени народньої. А подаючи лише скарги на панів в особі вічного наймита Хоми Гудзя в 4 сцені свого твору, скористовується формою інтимної бесіди Андрія та Хоми в Менделевій пивній.

Що до II част. „Fata morgana“, то це такий далекий від творення I частини момент, таке ґрунтовне зрушення пережила країна, соціальна група, що до неї належав письменник і сам Коцюбинський, як особа, що кваліфікувати його, як тотожний з першим, ніяк не можна. Тому то нас не переконує авторова гадка, що письменник „події першої частини писав раніше, ніж вони відбулись за повістю й таким чином посунув їх наперед“... (стор. 169). Бо по написанні її 1903 року Коцюбинський сам написане вважає за окремий цілий твір, як це видно, напр., з листа до Андрія Дуляка 30/VI 1905 р. „Посилаю ще раз („Із уст народу“ С. К.), а також 2 з своїх останніх оповідань — Fata morgana і Під мінаретами“. Та й справді I част. „Fata morgana“ замикає попередню довгу добу в житті мужика, трактує про соціальну справедливість все-ж абстрактно, навмисне вибираючи контрасти — безземельний мужик і пан. I частині ще не властива думка, що проходить червоною ниткою через усю II частину: „Один біс, що пан, що багатий мужик“ (стор. 78).

За А. Ковалівським в „Fata morgana“ ми маємо „панський двір старого типу з ліберальними сільськими панамі та безладним ведінням господарства, поруч них промислове підприємство; раніше сахарня, потім ґуральня“. Але ми вже бачили, як попала до I част. „Fata morgana“ погоріла сахарня. Існування її зовсім не свідчило про безладдя в промисловому господарстві компанії Бродського. Так саме ґуральня неодмінно потрібна була письменникові, бо події, що лягли в основу II частини, зв'язані були як раз з ґуральнею (Див „1905 рік у творчості Коцюбинського“ „Україна“ 1925 кн. 4). Отже ми ще раз переконуємось, що наївно зв'язувати будь яку ситуацію в творі просто з явищами економічного життя.

Друга менша частина статті А. Ковалівського говорить про літературні напрямки доби і зокрема про напрямок, що відбився на „Fata morgana“. Розуміється, корисно давати в популярному виданні контури стилів реалістичного, імпресіоністичного в світовій літературі. Але коли взагалі про ці контури можна говорити схематично, то особливо ця абстракція через брак відповідних студій відчувається на українському ґрунті.

Друга стаття в коментованому виданні — „Fata morgana“, яко витвір мистецтва“ А. Шамрай по сучасному ставить питання що до стилю в широкому розумінні, але здебільшого не вирішає. Гадаю, що в тих стислих тезах, що їх навів автор, теж не охопити обох частин „Fata morgana“. На стор. 211 ми читаємо: „Поставивши своїм завданням змалювання ширького масового руху, Коцюбинський збудовує свій твір таким чином, що в ньому масові спени є центральними композиційними вузлами, що коло них зосереджується кульмінаційні пункти дії“. Так характеризує автор композицію „Fata morgana“. Але не може бути сумніву, що цю тезу можна прикласти тільки до II част. твору.

Зрештою, не можна не пошкодувати, що дане популярне видання не обійшлося без друкарських помилок. Так, ст. 67 „у всіх її рухах“ (не „руках“), 212 „Сомко“ (не „Самко“), 214 — „Маланка чорна, як земля (не „гарна, як земля“).

С. Козуб.

Володимир Ярошенко. Байки. Видання друге. Київ — 1926. 62 стор. Ціна 40 к

Новий побут потребує нової моралі, а нова мораль потребує для себе художнього вияву. За традиційну форму для поетичного вияву моральних приписів ми маємо байку; отже в наші часи, коли новий побут починає поволі прибирати сталі форми, до його послуг з'явилась революційна байка. Байка поруч фельетонів Остапа Вишні виконує моралізаторські обов'язки, буде для сучасного громадянства новою етикою, тимчасом, як серйозна революційна література стоїть зовсім по-за побутовою мораллю і не цікавиться етичними питаннями. Очевидно, вона, велика література, вважає мораль за фактор антихудожній. Та й насправді виконати суто-художньо моралізаторський обов'язок надзвичайно важко. Для цього треба мати зовсім не абияке соціальне чуття. При всьому тому треба мати більший від середнього художній смак, бо де-ж є більша небезпека шаблону загальщини, як у моральних приписах для загального вжитку. А що за якості треба мати, щоби читачеві і слухачеві не було нудно від моралі, вже й зовсім не добереш.

Байки Володимира Ярошенка — селянські, за винятком дуже вдалої байки — передмови „Без передмови“, що дає, здається, перший в українській „Байківниці“ приклад міського змісту байки. Збудовано байки за їхнім сталим стилем, з моральним приписом на закінчення. Моральні приписи мають подвійний характер, — частина з них, значно менша за останню, розгортає мораль ще, так-би мовити, загально-людську, доводячи, що

терпіння, воля й труд
Все переможуть, перетруть!...

у „Даниловіх криниці“ (8—9 ст.), або, що не тра надто поспішатись — у „Точилі“, (26—7 ст.). Переважно - ж це радянські байки з б. м. класовим змістом:

Закон, що дба про наймитів,
Тяжка хвороба куркулів.
Радянська влада — смерть для них,
Життя для гноблених усіх!...

Наведені приклади показують, що мораль деяких байок В. Ярошенка добре відома кожному і без допомоги їхнього автора, який зчаста впадає в небезпеку загальщини надто вже нудної. Взагалі - ж радянські байки можна відразу поділити в цій книжці на дві половини за змістом і формою. Деякі, як „Тяжка хвороба“, що мораль до неї шойно процитовано, мають зміст куркулячий, а форму анекдотичну. Власне, це не байки і мораль їм личить не більше, як дописові селянськору. В „Тяжкій хворобі“ переказано анекдот про облудну хворобу куркуля, в байці „Сім раз одмір, а раз одріж“ просто селянський анекдот про дурного дядька, в „Попівському елементі“ вже справжній допис з життя якогось темного кутка України. Усе це тільки сировий матеріал, а байка повинна давати не сировину, а квінтесенцію в символі. Куркулячі байки В. Ярошенка нагадують аналогічні спроби В. Пронози, тільки ті були трохи веселіші. Проте поодинокі байки можна висунути перед інші, як більш-менш вдалі, видно, що коло їхньої форми автор працював. Такий анекдот — байка про „Діда Панаса“ з невеличким приписом:

Скажу я небагато: —
Щоб більше нам Панасів,
Та менше свинопасів.

(ст. 17).

Друга половина, за першу менша — то байки інтелігентські. Вони суворо додержують байкової форми і всі мають відповідне тлумачення байкових символів:

Водиця та — такі інтелігенти,
З учителів, кооператорів, студентів,
Які не знають, що поїть вола —
Це їх задача...

(ст. 15).

Сюди належать байки „Майстер“, „Гній та вівсянка“, „Приблуда“, а почасти й „Телефон“. Остання байка зацікавила нас тим, що в ній переказано сюжет про сутичку діда з телефоном, використаний в одному оповіданні П. Панча... Загальне враження від збірки байок таке, що автор узявся до цієї важкої архаїчної форми випадково, йому в ній відразу стало тісно, але нової форми для своїх етично-художніх завдань винайти він не зумів. Суто-байкового стилю він собі не виробив, надто сповнюючи, як ми показували вище, свої сторінки випадковим, іноді газетним матеріалом.

Та проте В. Ярошенко перший серйозно поставився до байки, як до художнього твору, і було - б шкода, коли - б він залишив свої шукання на півдорозі. Деякі з його спроб справляють приємне враження і в цілому збірка майже на половину вдала. Справа в тому, що в читача є попит і на байку, і взагалі на етичну літературу. Вони не для самого сміху йому потрібні, це треба зрозуміти.

М. Доленго.

Ол. Корж. Бортъ. Поезії. Книгоспілка. 1926. Стор. 64 in 32°. Ціна 45 коп.

Перша збірка юного автора, що проте виступив на літературне поле вже досить давно, — його поезії друковано ще року 1920-го. В маленькій книжці зібрано здебуюток за п'ять років 1920—1925. Отже поет з Ол. Коржа не дуже балакучий і він має мало спільного „з горластими, чудернацькими поетами“ індустрії, про яких він згадує в циклі „Піричне“. Ол. Корж виступає від ім'я нового села і не побоюється

індустрії, сподіваючись, що і тоді, коли вона прийде, гречка не перестане пудритись, а просо колоситись кометою.

Від неоселянських тем поет майже не відходить. Порушуючи це „майже“, він утворює невдалі чи шаблонні вирази: „мрія розп'ята на ажурно-золотім хресті“ або „стою я знов коло свого горна і молотом крешу огнисте сredo“ (46 ст.). Такі порушення можна знайти в збірочці тільки як нещасливий випадок.

В цілому вона своєрідна і перейнята іноді дуже тонкими образами, що ними поет уміє освіжити навіть випадково вжитий шаблон, як, наприклад, в останньому куплеті про розп'яту мрію:

І стебельце холодної м'яти
Зав'ялу кинуло тінь —
Де поетами мрія розп'ята
На ажурно-золотім хресті
(41 стор.)

Взагалі вся цитована поезія має ту особливість, що в ній гарні власні образи сполучено з поганими книжковими. Досить часто в молодих поетів буває зовсім навпаки... На Коржовій поезії дуже помітно літературні впливи, його пісня за поетовим виразом, на папері сходить, але впливи перехрещуються в цій книжці зовсім несподівано. М. Рильський сказав колись про себе: „хай буду класик, а не футурист“, а молодий Корж уперто з'єднує футуристичний стиль з класичним. Ранні поезії вміщені чомусь у кінці збірки, ввесь „Степ“, утворено з додержанням М. Семенка, приблизно так:

Плавали по небу хмарки біленькі,
Вироблювався мистецький серповид.
(57 ст.)

Там і манера писання нагадує Семенковий „пуанталізм“, і навіть іронія з самого себе — „близькозорий Корж подивився в лупу“ суто Семенкова. Тим часом уступна „Октава“, що з неї взято і саму назву збірки, витримана в такому класичному дусі, що дивується: неже-ж ці рядки писав недавній учень М. Семенка... так вони нагадують М. Рильського... Та чийм учнем не бував Ол. Корж, завжди в ньому є багато власного індивідуалізму. В його двох неоселянських циклях: „Перевесник Жовтня“ та „Чучишини колеса“ уже помітно безпосередньо-літературного впливу, а футуристичні й класичні відзнаки з'єднано в синтетичному єднанні. В деяких уривках відбивається трохи ще В. Сосюра, та вже не безпосередньо і не по-учневому. Перший цикл це про перевесника Жовтня, молодого Вітасика, не історія його (зарано!), а іменно про... Авторів, очевидно, кортить написати щось епічне, але до цього наміру підходить він ще з технікою ліричних мініатюр, і коли вона його не виручає, згадує про переклад „Самі“ Тіхонова:

Був цей дядько — Ленін
Заступався за бідним людом,
Велик' і як ти — маленькі —
Всі знають про нього всюди.
(ст. 15).

Деякі уривки знов таки оригінально забарвлено:

Читанка — не шибка тмяна, сіра:
Зі сторінки видно світа більш...

„Чучишини колеса“ — бандитська історія. Писано її в художньому розумінні сильніше. Досить тільки порівняти початковий визерунок в „Перевеснику Жовтня“,

Був криницею місяць повний —
Розлилася навколо вода.

І тут

— Повз чорноскої криниці
Непевна стежечка пішла.

Ол. Корж перейняв цю свою поему дуже вдало сучасним народнім фольклором чому вона справляє надзвичайно свіже вражіння, не вважаючи на тему. Тему — бандитизм — Ол. Корж оживив, перенісши центр уваги з самих бандитів на їхні родини. „Чучишини колеса“ повинні ввійти в історію українського епосу. В збірці Ол. Коржа це найбільш викінчений і самостійний твір, що безумовно доводить талановитість свого автора. Та і вся збірка справляє приємне вражіння. Поет, очевидно, зумів виробити собі остаточно власний стиль.

М. Доленго.

ВСІ ДІТИ, ЧИТАЙТЕ СВІЙ БАГАТО ІЛЮСТРОВАНИЙ
ДВОХТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ

„ЧЕРВОНІ КВІТИ“

(ОРГАН ЦЕНТР. БЮРА ДИТ. РУХУ)

В журналі багато цікавих оповідань, науково - популярних статей, дитячий рух за кордоном, дописи диткорів (наш денник), піонерробота, сторінка молодого хлібороба, розмови з редактором, «Що робиться в світі» (фото - газета), куточок розваги, сторінка диткора, «Сам собі майстер» і БАГАТО ІНШОГО ЦІКАВОГО МАТЕРІАЛУ для ПІОНЕРІВ І ВОЖАТИХ.

В журналі беруть участь піонери і кращі письменники та партійні й педагогічні робітники.

Року 1926 всі річні передплатники одержать на додаток 6 книжок, піврічні — 3 книжки ТАКОГО ЗМІСТУ:

1. Піонер. Жива газета.	4. Дитрух за кордоном і в нас.
2. Стінгазета й пам'ятка диткора.	5. Збірник оповідань для піонерів.
3. Збірник до Жовтневих свят.	6. Робота в таборі.

ПЕРЕДПЛАТА: 1 рік — 6 крб., 6 міс. — 3 крб. 25 коп., 3 міс. — 1 крб. 75 к., 1 міс. — 60 коп. Окреме число — 30 коп.

Всі річні передплатники, що внесли гроші наперед, одержать на додаток шість (6) книжок, піврічні — три (3) книжки

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ:

ГОЛОВНА КОНТОРА СЕКТОРУ ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ, ВІДДІЛ
ПЕРЕДПЛАТ, (вул. Енгельса, 19), А ТАКОЖ УСІ ОКРУГОВІ КОНТОРИ

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1926 РІК
ЩОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ

„СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК“

«СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК» МІСТИТЬ:

ПРОВІДНІ ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ ДО КАМПАНІЙ І ЧЕРВОНИХ СВЯТ,
СТАТТІ ПРО МЕТОДИКУ ПОЛІТОСВІТРОБОТИ, ПОРАДИ ПОЛІТРОБІТ-
НИКАМ І КОНКРЕТНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ПОЛІТОСВІТРОБОТИ НА СЕЛІ

МАЄ РОЗДІЛ СІЛЬСЬКО - ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ,
ХУДОЖНІ ІНСЦЕНІЗАЦІЇ, ОПОВІДАННЯ, ВІРШІ, ПІСНІ, МАРШІ

ВСЕ ДЛЯ ГЛИБОКОЇ МАСОВОЇ РОБОТИ НА СЕЛІ

РЕДАКЦІЯ: Харків, площа Рози Люксембург, Селянський Будинок.

ПЕРЕДПЛАТА:

1 рік — 3 крб., 6 міс. — 1 крб. 50 к., 3 міс. — 75 к., 1 міс. — 30 к.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ:

СЕКТОР ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДВУ
ВІДДІЛ ПЕРЕДПЛАТИ м. Харків, вул. Енгельса, 19,
а також у всіх округових конторах

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

ПРОДОЛЖАЕТСЯ ПОДПИСКА НА 1926 ГОД
ДВУХМЕСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ИСТПАРТА УКРАИНЫ

„ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ“

Задачей «ЛЕТОПИСИ РЕВОЛЮЦИИ» является восстановление героического прошлого партии пролетариата и выявление тех путей, которыми рабочие и крестьянские массы Украины пришли к освобождению от экономического, политического и национального порабощения.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» освещает историю КП(б)У и РСДРП (б - ов), историю массового революционного движения и вооруженной борьбы с царизмом, историю пролетарской революции и гражданской войны на Украине.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» дает исследовательские статьи по истории партии и ревдвижения, написанные на основании архивных материалов.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» помещает воспоминания участников ревдвижения, работников царского подполья и подполья белогвардейской оккупации.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» стремится воскресить в памяти старого революционного актива уроки прошлой борьбы, а партийному и комсомольскому молодняку дать понимание того процесса освободительной борьбы русских и украинских рабоче - крестьянских масс, который он призван довести до конца.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» дает биографический материал о героях революции, павших в борьбе.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» дает библиографические отзывы о новых книгах и журналах, посвященных истории революции и партии.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» дает хронику, освещающую деятельность истпартов на Украине.

«ЛЕТОПИСЬ РЕВОЛЮЦИИ» будущим историкам революции и партии готовит фактический материал, а партийной массе помогает в серьезном и углубленном усвоении истории партии и Октября.

УСЛОВИЯ ПОДПИСКИ:

1 год (6 книг)	6 руб. 50 коп.
1/2 » (3 книги)	3 » 50 »
Отдельн. номер	1 » 25 »

ПОДПИСКУ ПРИНИМАЕТ

СЕКТОР ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ ГИУ

ОТДЕЛ ПОДПИСКИ

г. Харьков, улица Энгельса, 19

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

на 3 місяці — 3 карб. || на 6 місяців — 6 карб. || на 12 місяців — 12 карб.

ІЗ ДОСТАВКОЮ.

Передплата для Америки — 1 долар 25 центів USA, для Чехії — 1 дол. USA, для решти Європи — 75 центів USA, на місяць із доставкою.

КОМПЛЕКТИ „Червоного Шляху“ за 1923 рік (7 книж.) можна придбати за 4 карб., за 1924 рік (8 книж.) за 5 карб. і за 1925 рік (9 книж.) за 6 карб. Разом за 15 карб. із доставкою. При замовленні всіх комплектів припускається кредит на три терміни: 7 карб. при замовленні, 5 карб. 50 коп. через 3 місяці й решту 5 карб. 50 коп. ще через 3 місяці, а разом у кредит буде коштувати — 18 карб.

Окремі числа можна виписувати по номінальній ціні.

Передплата приймається грішми, при чому дрібні суми можна присилати марками.

Передплачувати можна: в Головній Конторі Періодичних Видань Державного Видавництва України — Харків, вул. Фрідріха Енгельса, буд. № 19, в усіх конторах, філіях та представництвах Держвидавству в усіх поштових конторах, по поштових переводах на адресу Головної Контори, по усіх конторах по прийому передплати, по всіх філіях і агентствах газети „Вісти ВУЦВК“ і в усіх залізничних кіосках контр-агентства друку, по всіх книгарнях Книгоспілки, в усіх конторах та філіях Вид-ва „Укр. Робітник“, а також у місцевих агентствах Україн-банку, де вони є.

Закордонні передплатники мають звертатися до Головної Контори Вид-ва — до Харкова.

Редакція „Червоного Шляху“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Рукописи неприйнятих статей переховуються в редакції 6 місяців і повертаються лише по присланню марок на пересилку їх рекомендованою бандеролею.

Дрібні рукописи й вірші, неприйняті до друку, зберігаються і приводу їх редакція не листується.

Рукописи, на яких не зроблено помітки, вважаються безплатними.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці і на одній сторінці аркушу.

Передрук літературного й статейного матеріалу без згоди редакції забороняється. Хроніку дозволяється використовувати, точно зазначивши джерело.

ЦІНА 1 КРБ. 50 КОП.

**Журнал продається у всіх
залізничних кіосках Контр-
агентства Друку на Україні**

